

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Проблемні питання реалізації
конституційних засад
у законопроектній роботі
на завершальних етапах судово-
правової реформи

Про практику застосування судами
законодавства при розгляді справ
про усиновлення і про позбавлення
та поновлення батьківських прав

Новели цивільного судочинства

Стан розгляду судами
Закарпатської області справ
про злочини, вчинені
неповнолітніми

2007

№ 5(81)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Филипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара,
В.В. Городовенко (к.ю.н.),
О.Ф. Волков,
Н.О. Кирєєва (к.ю.н.),
Л.М. Козаченко (відп. секретар),
Н.С. Кузнєцова (д.ю.н.),
В.П. Лакизюк,
Ф.М. Марчук,
М.І. Мельник (д.ю.н.),
С.М. Міщенко,
В.П. Потапенко,
З.В. Ромовська (д.ю.н.),
І.Л. Самсін,
Ю.Л. Сенін,
А.О. Селіванов (д.ю.н.),
В.В. Сердюк (к.ю.н.),
О.О. Терлецький,
М.І. Хавронюк (к.ю.н.),
В.І. Шакун (д.ю.н.),
М.Є. Шумило (д.ю.н.),
А.Г. Ярема (заступник голови редколегії)

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2007

- 2 2 **Бринцев В.Д.** Проблемні питання реалізації конституційних засад у законопроектній роботі на завершальних етапах судово-правової реформи

Bryntsev V.D. Complicated issues in realization of constitutional principles of law drafting at the final phases of judicial-legal reform

- 7 У Пленумі Верховного Суду України

At the Plenum of the Supreme Court of Ukraine

- 7 **Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав**
Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 30 березня 2007 р. № 3

On courts practice in application of law when dealing with cases on adoption, deprivation and restoration of paternal rights

Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 30, 2007, No. 3

- 12 Судова практика

Judicial Practice

- 12 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases
- 15 **Рішення в адміністративних справах**
Decisions in administrative cases
- 17 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases
- 18 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases
- 21 **Рішення у справах про адміністративні правопорушення**
Decisions in cases on administrative offences

- 22 На допомогу судді

Providing Advice to Judge

- 22 **Ярема А.Г., Давиденко Г.І.** Новели цивільного судочинства

Yarema A.H., Davydenko H.I. Novels of civil proceeding

- 35** Судова практика і проблеми
вдосконалення законодавства

*Judicial Practice and Issues of Legislative
Development*

- 35** **Мороз М.А.** Повторність та сукупність злочинів: окремі
питання кваліфікації

Moroz M.A. Reiteration and concurrence of crimes: some issues
of qualification

- 40** Організація та забезпечення діяльності судів

Maintenance of Courts Performance

- 40** **Стан розгляду судами Закарпатської області справ
про злочини, вчинені неповнолітніми**

State of handling juvenile cases by courts of Zakarpattia region

- 44** У Раді суддів України

At the Judicial Council of Ukraine

- 45** Сторінки історії

Pages of history

- 45** **Мигашко М.Д.** За вільне серце, за мирне небо — Вам
вічна пам'ять і уклін доземний!

Myhashko M.D. For open heart and quiet sky — all adoration
and immortal memory

Міжнародні зв'язки

International Co-operation

Адреса редакції:
01024 Київ 24, вул. П.Орлика, 4^а,
кімн. 231, 516.

Телефони:
голова редакційної колегії (044) 253–3502,
відповідальний секретар (044) 253–1683,
редактори (044) 253–7081, 253–1683,
група технічного забезпечення
(044) 253–0687.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори
А.В. Гончарук,
П.О. Мусієнко,
К.С. Мусієнко,
Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір
І.П. Рябенко

Верстка
С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія
В.М. Горобченка

Фото
П.О. Мусієнка,
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки
В.С. Жиборовського

Переклад англійською
О.В. Гунько

Видавець:
ТОВ «Видавництво «Істина»
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Телефони: (044) 434–8406, 449–9455.
E-mail:
istina_sales@ukr.net
istina_book@rambler.ru

Віддруковано:
ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (044) 502–6808.

Підписано до друку 22.05.2007.
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 02031і.
Наклад 5770 прим. Ціна договірною.

Проблемні питання реалізації конституційних засад у законопроектній роботі на завершальних етапах судово-правової реформи

В.Бринцев,
суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук, професор

Системний аналіз проектів законів про внесення змін до Закону «Про судоустрій України» та до Закону «Про статус суддів» (реєстраційні № 2834 (законопроект № 1) та № 2835 (законопроект № 2) від 27 грудня 2006 р.) дає підстави для висновків про те, що авторські колективи реалізували в них основні положення «Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, з урахуванням заходів, передбачених планом із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи¹.

Так сталося, що після того, як Концепція судово-правової реформи 1992 р. практично вичерпала свою дію ще до офіційного її затвердження, крім наведених програмних документів до наших днів дійшла лише Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2005 р. «Назустріч людям», схвалена Постановою Верховної Ради України № 2426-IV від 4 лютого 2005 р., яка містить відповідний розд. II «Справедливість». Ця обставина свідчить про те, що з прийняттям Конституції України вона тривалий час була єдиним орієнтиром для удосконалення галузевого законодавства.

Інший висновок, який можна зробити після аналізу цих законопроектів, полягає в тому, що запропоновані зміни мають лише тимчасовий, «косметичний» характер, а деякі «революційні» перетворення є штучними і не сприяють вирішенню існуючих проблем. Більше того — вони лише ускладнюють реалізацію основоположних принципів правосуддя.

Характерним для процесу проведення судово-правової реформи в Україні є, на жаль, систематична зміна головних напрямів перетворень, непослідовність і незавершеність розпочатих реформ. Багато в чому це зумовлено змінами у соціально-

політичному житті держави, а також відсутністю протягом тривалого часу загальноєвропейської програми подальших дій (перспективного плану) з метою приведення розпочатих перетворень до стандартів правової держави. Прийняттю такої програми мають передувати фундаментальні наукові дослідження, в яких був би наведений вичерпний перелік недоліків існуючої судової системи та обґрунтовані шляхи їх усунення. При цьому разом з пропозиціями щодо впровадження міжнародних стандартів слід врахувати багатовіковий національний досвід і реальний економічний та соціально-політичний стан суспільства.

На жаль, більшість дослідників відлік судово-правової реформи в Україні розпочинають із 1992 р. — з моменту схвалення першої Концепції, залишаючи поза увагою навіть досвід початкового етапу, який розпочався з прийняттям Закону від 4 серпня 1989 р. № 328-І «Про статус суддів в СРСР». Проте саме з прийняттям цього Закону вдалося забезпечити поступовий перехід до зовсім іншої ідеології судочинства, закласти фундамент для всіх подальших перетворень. Не дивлячись на те, що в цьому Законі було лише 23 статті, є всі підстави вважати його зразком дотримання предметності правового врегулювання основоположних засад — як судоустрою, так і статусу суддів². Саме завдяки реалізації положень цього Закону були створені передумови для визнання судової діяльності судовою владою.

Нині у розробників завершальних етапів судово-правової реформи є два шляхи: перший — всі подальші перетворення здійснювати лише в межах конституційного поля; другий — більш радикальний, що передбачає реформування з одночасною розробкою змін до Конституції України.

Системний аналіз проблем, що наявні в судовій владі, свідчить про те, що лише деякі з них не можуть бути вирішені без внесення відповідних поправок до Основного Закону. Це, насамперед, стосується питань, пов'язаних з призначенням на

¹ Детальніше див.: Офіційний вісник України — 2006. — № 4. — Ст. 143; Указ Президента України від 20 січня 2006 р. № 39/2006 «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи».

² Див.: Известия Советов народных депутатов СССР от 13 августа 1989 г. — С. 1—2.

адміністративні посади в судах, статусу та функцій Вищої Ради юстиції, підвищення віку претендентів на зайняття посади професійного судді, більш чіткого визначення структури і системи судів, у тому числі щодо системи досудового слідства (ст. 9 Перехідних положень Конституції), та форми суду за участю присяжних; ролі та місця органів прокуратури.

Цей перелік «конституційних» проблем в першу чергу свідчить про досконалість конституційних засад судочинства і можливість завершення судово-правової реформи без внесення істотних змін до Конституції. Разом з тим, враховуючи актуальність теми, пов'язаної з новим конституційним процесом, слід мати на увазі й можливість розробки та прийняття розд. VIII «Правосуддя» у новій редакції з метою створення передумов для побудови стабільної системи судової влади.

Водночас найбільша невизначеність щодо побудови структури судових органів зумовлена незавершеністю дискусії з приводу адміністративної реформи і майбутнього адміністративно-територіального устрою держави.

Ще одним важливим завданням є завершення обговорення щодо перерозподілу судових юрисдикцій. У першу чергу це стосується пропозицій щодо злиття цивільного і господарського судочинства в єдину підсистему цивільного судочинства, а також остаточної визначеності щодо існування військових суддів.

Крім того, як це впливає із виступу на засіданні Верховної Ради України Голови Верховного Суду України В. Онопенка 23 лютого 2007 р., виникла необхідність повернутися до вивчення доцільності утворення як самостійної системи адміністративних судів³, а також здійснення кардинальних змін у структурі судової системи, які здатні забезпечити реалізацію принципу доступності правосуддя для усіх верств населення.

Слід зазначити, що у ситуації, яка склалася у зв'язку з формуванням системи адміністративних судів, матеріально-технічні фактори не найважливіші. Головним є можливість забезпечити адміністративне правосуддя без розпочатих кардинальних і громіздких перетворень, а за рахунок спеціалізації у діючій судовій системі⁴.

Наведені у виступі Голови Верховного Суду України аргументи відображають реальний стан у судочинстві та потребують всебічного додаткового вивчення і застосування у законодавчому процесі.

Враховуючи необхідність прийняття стабільної законодавчої бази щодо діяльності судової влади,

є всі підстави вважати, що прийняття останньої Концепції та «плану заходів» повинно було стати початком заключного (завершального) етапу судово-правової реформи. Саме ця обставина спонукає до фундаментальних підходів у процесі законотворення в цій галузі.

Аналізуючи вказані законопроекти (№ 1 та № 2) стає очевидним, що їх автори не ставили перед собою завдання розширити межі реформування за рахунок внесення відповідних змін до Конституції. Саме тому фактично пропонується надати Вищій Раді юстиції другорядного статусу, принижується значення Верховного Суду України як найвищого органу судової влади і закладаються передумови для дискусій щодо конституційності впровадження чотириступеневої системи судів загальної юрисдикції з утворенням вищих судів у кожній юрисдикції.

Підвищення ж статусу і розширення повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (розд. III законопроекту № 1) та впровадження нової структури — Дисциплінарної комісії суддів України (розд. IV), безперечно призведе до подальшого поглиблення конфлікту, зумовленого невирішеністю проблем щодо розмежування повноважень між цими органами та Вищою Радою юстиції. До речі, про функції останньої автори згадують лише у законопроекті № 2. У зв'язку з цим нагальним є виняткове рішення проблеми конституційного визначення подальшої долі Вищої Ради юстиції — скоріше за все шляхом її реформування відповідно до європейських стандартів, з можливістю надання їй додаткових повноважень, які дадуть змогу приймати реальну та більш активну участь у формуванні належного суддівського корпусу держави. Можливий й інший варіант — скасування цього органу шляхом виключення з Конституції ст. 131.

Потребують врахування у новому Законі «Про судоустрій України» і пропозиції, що були сприйняті під час законопроектної роботи при розробці Кримінально-процесуального кодексу, а також щодо діяльності ювенальних судів та альтернативних форм розгляду судових спорів. Йдеться, насамперед, про впровадження посад слідчого-судді, мирових (народних) суддів⁵, відновлювального правосуддя та ін.

Тому без комплексного і системного підходу до процесу законотворення у цій царині неможливо забезпечити прийняття стабільних (як того очікує суспільство) законів, що регламентують діяльність судової влади.

Слід також зазначити, що в рамках діючої Конституції розробникам вдалося завдяки більш детальному унормуванню знайти шляхи для усунення багатьох існуючих неузгодженостей. У першу чергу

³ Див. офіційний сайт Верховного Суду України: <http://www.scourt.gov.ua>.

⁴ На жаль, такі пропозиції залишилися поза увагою на самому початку реалізації ідеї створення самостійної підсистеми адміністративних судів. Див., напр.: Бринцев В. Д. Нормативна база судової влади України на шляху до стандартів правової держави // «Медовий місяць» судової реформи України. — Х, 2006. — С. 9.

⁵ Детальніше див.: Кампо В. М. До питання про впровадження інституту мирових суддів // Наук. записки Міжнар. гуманітарного університету. — 2006. — № 4. — С. 30—39.

це стосується розмежування між дисциплінарним і «кваліфікаційним» провадженням щодо суддів, створення підсистеми окружних судів першої інстанції для розгляду кримінальних справ, що нині перебувають у підсудності апеляційних судів та ін. Певні сподівання на поліпшення ситуації викликає спроба детального унормування процесу фінансування судів (розд. VI законопроекту № 1).

Проте законопроекти мають і багато недоліків. Деякі пропозиції є дискусійними, інші — неприйнятними, штучними. Є й такі, що не сприяють вирішенню існуючих проблем, а навпаки — поглиблюють їх.

Певну неузгодженість окремих норм та їх дублювання слід усунути радикальним шляхом, поєднавши обидва законопроекти в один. Взагалі, чим пояснюється наявність у правовому полі двох окремих чинних законів? У першу чергу тим, що на початку здійснення судово-правової реформи просто неможливо було внести кардинальні зміни у всіх напрямках судової діяльності. Тому цілком слушно законодавець у 1992 р. прийняв як першочерговий Закон «Про статус суддів». Тим са мим, по суті, були започатковані зміни, що повинні були створити законодавчі передумови для забезпечення дії принципів незалежності суду і суддів.

На нинішньому етапі розвитку суспільства доцільним було б поєднання окремих законів в один судоустрійний закон. Особливої потреби іменувати його Кодексом судової влади ⁶ немає, тому що предметом його регулювання має стати не весь комплекс правовідносин і правових механізмів у цій сфері, а лише головні, що стосуються системи, структури судів і загальних засад судочинства. У зв'язку з цим він може іменуватись як Закон «Про судоустрій України», з включенням до нього як одного з розділів «Статус суддів». До речі, враховуючи те, що одночасно розробляються, по суті, нові редакції названих законів, то цю роботу можна зробити з найбільшою користю для законодавчого процесу.

У сучасній юридичній літературі наявна одна-стайність у визначенні термінів, пов'язаних зі статусом суддів, через тотожне поняття «становище» (стан) — зумовлене сукупністю соціально-правових прав і обов'язків суб'єкта, яким у цьому випадку виступає основний носій судової влади — суддя ⁷.

Тому, виходячи саме зі спорідненості (сумісності) предметів правового регулювання, є всі підстави для об'єднання законопроектів, що аналізуються, в єдиний закон. Це дасть змогу, поперше, уникнути дублювання і розбіжностей, які

мають місце при наявності декількох правових джерел; по-друге, закладе передумови для більш дієвого правового регулювання правовідносин у сфері судочинства, побудови ефективної судової системи.

Виникають і суттєві зауваження не тільки щодо архітектоніки законопроектів, а й щодо концептуальних засад в унормуванні судової діяльності.

Врешті-решт настав час не просто констатувати, що «судову владу реалізують судді» (п. 2 ст. 1 законопроекту № 1), а дати законодавче визначення поняття «судова влада» ⁸. До речі, тут же виникає питання: а чому реалізують, замість звичного — здійснюють? І що, хіба судова влада обмежується лише здійсненням правосуддя? А до якого роду діяльності тоді належить виконання інших суддівських функцій, у тому числі функцій судового контролю, санкціонування оперативно-розшукових заходів, прийняття рішень щодо тримання під вартою ⁹ та ін.?

Поняття «судова влада» та терміну «правосуддя» у більш широкому розумінні дасть змогу уникнути помилки, яка міститься у ст. 2 законопроекту № 1, де на суд покладається обов'язок виявляти повагу до прав і основоположних свобод лише при здійсненні правосуддя. А що при виконанні інших функцій, крім правосуддя, не потрібно дотримуватися цих постулатів правової держави?

Зазначаючи як позитивний здобуток законопроекту № 1 ¹⁰ положення (ч. 2 ст. 20) щодо утворення окружних кримінальних судів для розгляду кримінальних справ, віднесених до їх підсудності (треба розуміти категорії справ, що нині перебувають у підсудності апеляційних судів), слід звернути увагу на невизначеність того, яка ж форма суду у зв'язку з цим запроваджується для розгляду цієї категорії справ — суд присяжних, як зазначено у ч. 1 ст. 15, та ч. 5 ст. 21, чи суд за участю присяжних, як це впливає з п. 3 ст. 5 цього ж законопроекту.

Стосовно необхідності розрізняти ці терміни, й таким чином і форми суду, є досить ґрунтовні застереження у юридичній літературі ¹¹, а також щодо передчасності впровадження класичного суду присяжних в Україні ¹².

⁸ У наукових дослідженнях останніх років є досить всебічні і ґрунтовні визначення. Див., напр.: Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. — М., 2003. — 720 с.

⁹ Детальніше див.: Брынцев В.Д. Судебная власть (Правосудие). Итоги реформы 1992—2003 гг. на Украине. — Х., 2004. — С. 17—35.

¹⁰ Автор, починаючи з 2000 р. неодноразово обґрунтовував необхідність вирішення існуючої проблеми, зумовленої відсутністю апеляційної процедури для судових рішень, ухвалених судовими колегіями апеляційних судів у справах про тяжкі злочини, саме таким шляхом. Див., напр.: В. Брынцев. Шляхи подальшого реформування судочинства з метою забезпечення належної дії Закону «Про судоустрій України» // Право України. — № 10. — 2003. — С. 56—58.

¹¹ Див., напр.: Борзенков Г.Н. Суд присяжных и уголовный закон // Вестник МГУ. Серия 11. Право. — 1994 — № 4. — С. 34—35.

¹² Див.: Маляренко В.Т. До питання про участь представників народу в здійсненні кримінального правосуддя // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 6. — С. 38—47.

⁶ Автором неодноразово висловлювалися пропозиції на підсумковому етапі судово-правової реформи систематизувати все чинне законодавство про судоустрій саме шляхом кодифікації. Див., напр.: Брынцев В.Д. Знач. праця. — С. 41.

⁷ Див.: Марочкін І.Е., Крючко Ю.І., Москвич Л.М., Назаров І.В., Трагнюк Р.Р. Статус суддів. — Х., 2006. — С. 5—11.

Певні розбіжності щодо форм участі представників народу у здійсненні правосуддя містяться у самій Конституції. Двічі в ній згадується лише про залучення до цієї місії присяжних (ч. 4 ст. 124, ч. 1 ст. 127), а в ч. 2 ст. 129 вже йдеться про те, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. Це свідчить про те, що законодавець створив конституційні передумови для певної свободи у визначенні конкретних форм судочинства у галузевому законодавстві.

З цією метою та для більш чіткого унормування інституту народного представництва у судочинстві слід конкретніше сформулювати у спеціальних нормах засади діяльності суду за участю присяжних, народних засідателів і порядок їх залучення до здійснення правосуддя, залишивши у розділі про статус суддів лише положення, якими визначається саме статус цих представників народу.

Думку про необхідність одночасної роботи над доопрацюванням законопроектів і розробкою змін до Конституції можна підтвердити також невизначеністю конституційних засад щодо призначення на адміністративні посади у судах (крім Верховного Суду України). Чинний механізм вирішення цих питань Президентом України викликав досить активну дискусію як у суддівському співтоваристві (див. щотижневі публікації у газеті «Закон і Бізнес» за 2006 р.), так і в суспільстві. Про складність проблеми свідчить тривалий розгляд Конституційним Судом України справи щодо тлумачення окремих положень ст. 20 Закону «Про судоустрій України» за конституційним поданням Вищої Ради юстиції.

Не менш дискусійними, без відповідного конституційного вирішення, є також пропозиції розробників щодо наділення Ради суддів України повноваженнями призначати голів та їх заступників у судах загальної юрисдикції (ст. 19 законопроекту № 1).

Хоча саму запропоновану норму, яка передбачає також участь у цьому процесі самих суддів (через збори), та попередню підготовку претендентів у Національній школі суддів слід визнати позитивним моментом. Однак при цьому слід зазначити, що автори законопроектів допускають досить поширену помилку, ототожнюючи інститути «суддівського самоврядування» із «суддівським адмініструванням».

До речі, аналіз конституційних норм 46 країн Європи, якими закладені конституційні засади судового адміністрування, пересвідчує, що у багатьох державах голови судів призначаються саме президентами — Вірменія (ст. 55 Конституції), Греція (ст. 90), Ісландія (ст. 20), Казахстан (ст. 55), Киргизстан (ст. 46) та ін. В Російській Федерації це питання не є предметом конституційного унорму-

вання, а лише закріплене у ст. 13 Закону «Про судову систему Російської Федерації», але в юридичній літературі практично немає обґрунтування якогось іншого порядку наділення адміністративними повноваженнями голів судів.

Наведені результати аналізу законопроектів дають підстави для висновків про те, що розробники не мали цілісного переліку усіх недоліків у законодавчому забезпеченні діяльності судової влади, тому і не передбачили певних необхідних змін, які сприяли б усуненню багатьох розбіжностей.

У разі відхилення пропозицій щодо комплексного підходу до проведення завершального етапу судово-правової реформи та обмеження подальших перетворень у рамках чинної Конституції, виникнуть підстави для того, щоб запропоновані законопроекти взяти за основу; розпочати їх широке обговорення, насамперед у суддівських колективах, та шляхом громадських слухань створити єдину базу усіх висловлених пропозицій, піддавши їх ґрунтовній правовій експертизі, й лише після цього доопрацьовані законопроекти внести на розгляд профільних парламентських комітетів.

Нинішній стан із законодавчим забезпеченням судової діяльності певною мірою дає змогу не вдаватися до поспішних кроків та доопрацьовувати законопроект № 1 не шляхом внесення лише змін і доповнень, а як нову редакцію закону, прийняття і реалізація якого стала б заключним етапом судово-правової реформи.

У процесі цієї роботи потрібно вивчити і по можливості врахувати такі пропозиції:

1) законопроекти № 1 та № 2 об'єднати в один законопроект під умовною назвою «Судовий устрій України»;

2) вилучити з єдиного законопроекту норми, які є предметом регулювання процесуальних та інших галузей права (п. 3 ст. 6 законопроекту № 2, яким проголошується, що звернення до суду громадян та юридичних осіб, які не є учасниками судового процесу, — не розглядаються, ст. 14 та ін.). Максимально скоротити кількість відсилочних норм (на сьогодні їх більше 30);

3) у розд. I «Загальні засади судової влади» законопроекту № 1 дати вичерпне і всебічне визначення основних термінів: «судова влада», «правосуддя», «судовий контроль», «судочинство», «судове адміністрування», «суддівське самоврядування», «юрисдикція» та ін.;

4) у розд. II «Система судів загальної юрисдикції» цього ж законопроекту чітко визначитися із судовими юрисдикціями і передбачити структуру судів, яка б враховувала потребу у створенні підсистем спеціальних судів, що займалися б здійсненням лише функцій судового контролю, передбачивши створення касаційних палат в апеляційних судах.

Доцільно перелік судів, наведений у підпункті 1 п. 2 ст. 20, доповнити словами «міжрайонні суди». Це дасть змогу у малонаселених районах не впроваджувати п. 5 цієї статті та не запроваджувати поняття «не менше трьох суддів» при відсутності у цьому потреби. Доступність правосуддя буде забезпечена тим, що один чи два судді будуть постійно діяти на території такого району, а в необхідних випадках колегіальність розгляду справ буде забезпечена за рахунок залучення для участі у розгляді деяких справ інших суддів міжрайонного суду, постійно працюючих у сусідньому районі;

5) у розд. III «Статус суддів» включити глави із законопроекту № 2, які регламентують лише права та обов'язки, матеріальне та соціально-побутове забезпечення і гарантії діяльності професійних суддів, народних засідателів, присяжних. Норми ж, що стосуються інших питань, перенести у відповідні глави інших розділів законопроекту. Більш детального унормування потребує інститут присяги судді. З метою забезпечення оперативності, гласності та підняття значущості доцільно цю процедуру проводити на виїзних розширених засіданнях ради суддів в урочистій обстановці в самих колективах судів одразу ж після оприлюднення указів про наділення повноваженнями новопризначених суддів;

6) у розд. IV «Професійні судді» унормувати усі питання, пов'язані з процедурами призначення на посади, проходженням служби, переміщенням та звільненням з посади суддів усіх ланок судової системи.

7) у розд. V «Кваліфікаційна атестація суддів» передбачити процедурні питання, які стосуються системи кваліфікаційних комісій, порядку їх створення, загальних засад діяльності, а також викласти у логічній послідовності всі інші норми, що містяться у двох законопроектах;

8) у розд. VI «Дисциплінарна відповідальність суддів» також слід об'єднати норми, що наявні у двох законопроектах, у чітку систему, яка б регламентувала єдину систему дисциплінарної відповідальності, унормувала процедуру дисциплінарного провадження з моменту його порушення, містила детальний механізм такого провадження. Необхідно також проаналізувати доцільність, можливість та практичну потребу у створенні та запровадженні самостійної структури у вигляді Дисциплінарної комісії та розмежувати її повноваження з таким конституційним органом, яким є Вища Рада юстиції. І лише після цього потрібно буде визначитися щодо врегулювання у цьому законопроекті діяльності Вищої ради юстиції;

9) завершальними розділами законопроекту повинні стати: «Суддівське самоврядування», «Організаційне забезпечення діяльності судів», «Інші

питання судоустрою». Найбільш невизначеним залишається питання щодо підпорядкування Державної судової адміністрації України. Більше п'яти років залишається невиконаним рішення спільного засідання Президії Верховного Суду і президії Ради суддів України про включення цієї інституції до відання Верховного Суду України на правах судового департаменту. За ці роки співвідношення прихильників і противників такої реорганізації практично не змінилось.

У статті наведено лише структуру майбутнього єдиного законопроекту і практично не висловлюються зауваження і більш конкретні пропозиції, які доцільно надати у разі прийняття запропонованих концептуальних підходів.

Слід ще раз наголосити на відсутності в аналізованих законопроектах обґрунтування фінансових потреб для забезпечення діяльності запропонованої нової судової системи. Викликає зауваження занадто велика кількість відсилочних норм з посиланням на інші закони. Це свідчить про невизначеність у предметі законодавчого врегулювання.

Потрібно також забезпечити єдину систему нумерації частин, пунктів і підпунктів у всіх статтях законопроекту. Недотримання правил законодавчої техніки можна проілюструвати на прикладі статей 19, 20 законопроекту № 1.

Переважна більшість недоліків з числа наведених відсутня у проекті Закону «Судовий лад України» (від 5 грудня 2006 р., реєстраційний № 2667, внесеного народними депутатами України Бондиком В.А., Мендусем Я.П., Беспалим Б.Я., Шустиком О.В.). Детальний його аналіз — тема для окремого дослідження, слід лише зазначити, що цей законопроект вигідно відрізняється від попередніх більш досконалою законодавчою технікою, відсутністю внутрішніх розбіжностей. Тому більш доцільно було б у подальшій законотворчій роботі саме його взяти за основу.

Незважаючи на те, що Рада суддів України завжди приділяла увагу законопроектній роботі, складається враження, що останнім часом вона не встигає вчасно реагувати на законодавчий процес на завершальному етапі судово-правової реформи. Так сталося із затвердженням концепції судівництва, а тепер і з проаналізованими законопроектами.

Враховуючи те, що нагальні потреби у сфері судоустрою можна забезпечувати, вдаючись до локальних змін до чинного законодавства, слід підтримати позицію Голови Верховного Суду України В. Онопенка і більш виважено підійти до процесу законотворення, щоб нова редакція, а по суті новий Закон «Про судоустрій України», став дійсно завершальним етапом у судово-правовій реформі в Україні.

Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 30 березня 2007 року № 3*

З метою забезпечення однакового та правильного застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є** дати судам такі роз'яснення:

1. При розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав необхідно виходити з положень Конституції України і додержувати норм Сімейного кодексу України (далі — СК), Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК); законів України від 26 квітня 2001 року № 2402-III «Про охорону дитинства» та від 23 червня 2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право»; Конвенції про права дитини, прийнятої 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року (набрала чинності для України 27 вересня 1991 року), Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах (між країнами СНД) від 22 січня 1993 року (набрала чинності для України 14 квітня 1995 року) і Протоколу до неї 1997 року (набрав чинності для України 17 вересня 1999 року); Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2003 року № 1377, Положення про Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 року № 367; інших нормативно-правових актів України з питань захисту прав дитини, усиновлення, опіки і піклування.

2. Умови усиновлення слід розуміти як установлені сімейним законодавством України вимоги, додержання яких є обов'язковим під час здійснення зазначеного юридичного акта. Виходячи з цього та враховуючи специфіку справ про усиновлення, суди при прийнятті заяв повинні перевіряти відповідність форми та змісту такого документа як вимо-

гам, визначеним у статті 252 ЦПК, так і вимогам, що впливають із глави 18 «Усиновлення» СК, а саме: чи наведено в заяві відомості про усиновителів, про дитину, яку бажають усиновити, про її батьків, братів та сестер; чи викладено мотиви, з яких особа хоче усиновити дитину; чи сформульовано прохання про внесення відповідних змін до актового запису про народження останньої. У разі недотримання зазначених вимог настають наслідки, передбачені статтею 121 ЦПК.

3. У зв'язку із включенням у СК правових норм про усиновлення повнолітньої особи необхідно брати до уваги, що така особа може бути усиновлена лише у виняткових випадках, зокрема якщо вона є сиротою або була позбавлена батьківського піклування до досягнення повноліття. Враховуючи винятковий характер права на усиновлення повнолітньої особи, суди мають установлювати при розгляді справ цієї категорії додаткові обставини, зокрема необхідність усиновлення і неможливість оформлення іншого правового зв'язку між особою, яку бажають усиновити, та особою, яка хоче це зробити (складення заповіту тощо). При цьому звернення до суду із заявою про усиновлення не повинно бути зумовлене бажанням досягти іншого правового наслідку, ніж юридичне оформлення родинного зв'язку (можливо, вже наявного фактично). Слід також з'ясувати наявність чи відсутність в усиновлювача своїх дітей. Закон не встановлює заборони на усиновлення повнолітньої особи тією, яка має власних дітей, проте на цей факт необхідно зважати виходячи з обставин, що визначають можливість рідних дітей бути спадкоємцями. У кожному конкретному випадку суд при вирішенні питання про усиновлення повнолітньої особи може врахувати й інші обставини.

У СК не встановлено максимального віку повнолітньої особи, яка може бути усиновлена, однак визначено мінімальну різницю у віці між нею та усиновлювачем — не менше вісімнадцяти років.

4. Під час підготовки до розгляду справи про усиновлення малолітньої чи неповнолітньої дитини

суддя повинен вирішити питання про участь у цій справі як заінтересованих осіб відповідного органу опіки та піклування, а у справі, провадження в якій відкрито за заявою іноземного громадянина або особи без громадянства, що постійно проживають за межами України, — уповноваженого органу виконавчої влади. Орган опіки та піклування подає до суду висновок про доцільність усиновлення та його відповідність інтересам дитини, а уповноважений орган виконавчої влади надає дозвіл на усиновлення дитини. Крім того, відповідно до положень статті 45 ЦПК суд може залучити до участі у справі прокурора для надання висновку.

До висновку органу опіки та піклування, який готується за місцем проживання дитини, мають бути додані документи, зазначені в частині третій статті 253 ЦПК. Обов'язок складати такі висновки і брати участь у судових засіданнях покладено на відділи й управління освіти районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських і районних у містах рад.

Функції вказаного в частині третій статті 214, статті 215 СК урядового органу державного управління з усиновлення та захисту прав дитини згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 року № 367 здійснює Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, який діє у складі Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

5. Відповідно до статті 254 ЦПК суд розглядає справу про усиновлення за обов'язковою участю заявника (заявників), органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати.

Розгляд справи за відсутності заявника є підставою для скасування ухваленого рішення.

6. Вирішуючи заяву по суті, суд зобов'язаний перевірити наявність передбачених законом підстав для усиновлення, зокрема: чи дали батьки дитини згоду на це (якщо вона необхідна); чи може заявник бути усиновлювачем; чи є дитина відповідно до законодавства суб'єктом усиновлення і чи виконано вимоги частин першої—третьої статті 218 СК щодо наявності згоди дитини; чи відповідають висновок органу опіки та піклування і дозвіл на усиновлення уповноваженого органу виконавчої влади необхідним вимогам.

Положення частини другої статті 219 СК у взаємозв'язку з положенням частини четвертої статті 217 цього Кодексу слід розуміти так: для усиновлення дитини, батьками якої є неповнолітні особи, потрібна згода їх самих, а також їхніх батьків незалежно від часу, протягом якого неповнолітні батьки не проживали з дитиною.

Заява (заяви) про усиновлення двох або більше дітей підлягає розгляду судом в одному провадженні, навіть якщо ці діти не є між собою братами або сестрами.

7. Усиновлення без згоди повнолітніх батьків на підставі частини другої статті 219 СК можливе у випадку, коли суд установить, що вони, не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не проявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують і не утримують її.

Факт ухилення батька (матері) від виховання та утримання дітей може бути підтверджений письмовими доказами (актами, листами тощо), а також показаннями свідків. Окремого рішення суду на підтвердження цього факту не потрібно. Водночас суди повинні враховувати, що у випадках, коли батьки не беруть участі у вихованні своєї дитини з поважних причин (через хворобу, перебування в тривалому відрядженні тощо), її усиновлення без їхньої згоди є неприпустимим.

Не потрібна згода батьків або родичів за відсутності будь-яких відомостей про них при усиновленні дітей, покинутих у пологових будинках, інших закладах охорони здоров'я.

Усиновлення без згоди батьків або родичів дітей, підкинутих чи знайдених під час стихійного лиха та за інших надзвичайних обставин, що загрожували цим особам смертю або давали підставу припускати їх загибель, можливе за відсутності у місці їх постійного проживання відомостей про місце їх перебування протягом трьох років. На період до закінчення цього терміну над дитиною може бути встановлено опіку, піклування або застосовано щодо неї іншу форму влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

З огляду на положення статей 34, 36 Закону України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII «Про нотаріат» письмові заява або будь-яке інше свідчення батьків чи одного з них про залишення дитини у пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я (або про відмову забрати її) нотаріальному посвідченню не підлягають. Разом з тим, згідно з частиною п'ятою статті 217 СК письмова згода батьків на усиновлення їхньої дитини має бути посвідчена нотаріусом.

У разі одночасного подання до суду заяви про усиновлення та заяви про поновлення батьківських прав необхідно об'єднати ці заяви і розглянути в одному провадженні.

8. За змістом статті 217 СК у випадках, коли дитина, стосовно якої розглядається питання про усиновлення, має батьків, обов'язковою умовою його позитивного вирішення є їхня вільна та безумовна згода. При цьому необхідно враховувати, що до набрання рішенням суду про усиновлення законної сили кожен із батьків може відкликати свою згоду незалежно від мотивів.

Частину першу статті 217 СК у взаємозв'язку зі статтею 121, частиною першою статті 135 цього Кодексу слід розуміти так: згода батька на усиновлення дитини, народженої матір'ю, яка не перебуває у шлюбі, не потрібна, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень здійснено за прізвищем матері, а його ім'я та по батькові записано за її вказівкою.

Суд може ухвалити рішення про усиновлення без згоди опікуна (піклувальника), закладу охорони здоров'я або навчального закладу за умови, що їхня відмова в наданні згоди не відповідає інтересам дитини.

Якщо після ухвалення рішення, але до набрання ним законної сили батьки дитини відкликали свою згоду на її усиновлення, суд згідно з частиною п'ятою статті 255 ЦПК скасовує це рішення і поновлює розгляд справи.

У разі відкликання заяви про усиновлення після її задоволення судом, але до набрання рішенням законної сили суд скасовує це рішення і залишає заяву без розгляду відповідно до частини шостої статті 255 ЦПК.

9. Ухвалюючи рішення згідно зі статтею 255 ЦПК та статтею 224 СК, суд повинен обґрунтувати задоволення чи відхилення заяви про усиновлення. У разі її задоволення в резолютивній частині рішення необхідно навести відомості про заявника (заявників), повністю зазначивши його прізвище, ім'я, по батькові, день, місяць і рік народження, а також про його громадянство.

За наявності клопотання заявників суд вирішує питання про зміну прізвища, імені та по батькові, дати й місця народження дитини відповідно до статей 229—231 СК. При цьому слід мати на увазі, що зміни вносяться не до свідоцтва, а до актового запису про народження дитини.

Після набрання рішенням законної сили його копія в порядку частини сьомої статті 255 ЦПК направляється органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення необхідних змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи, а якщо дитина усиновлена іноземним громадянином, — також уповноваженому органу виконавчої влади. У разі якщо фактичне місце проживання особи, щодо якої подано заяву про усиновлення, не збігається з місцем її народження, копія рішення суду надсилається органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем народження такої особи.

Відповідно до частини першої статті 225 СК, частини сьомої статті 255 ЦПК усиновлення вважається здійсненим з дня набрання рішенням суду законної сили.

У ЦПК не передбачено обов'язку чи права суду за будь-яких обставин допускати негайне виконання рішення у справі про усиновлення.

10. При розгляді справи про усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями судам необхідно мати на увазі, що:

а) така дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо вона не менше ніж один рік перебуває на обліку в Державному департаменті з усиновлення та захисту прав дитини і при цьому не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти під опіку чи піклування до себе в сім'ю. Якщо усиновлювач є родичем дитини або вона страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України, усиновлення можна здійснити до закінчення цього строку;

б) на усиновлення дитини іноземцем потрібна згода уповноваженого органу виконавчої влади, в тому числі у випадку, коли усиновлювач є чоловіком матері, дружиною батька цієї дитини;

в) усиновлення іноземцями здійснюється за умови забезпечення дитині прав в обсязі, не меншому від установленого законами України.

З метою визначення змісту норм сімейного права країни усиновлювача суд може звернутися в установленому порядку за роз'ясненнями до Міністерства юстиції України та інших компетентних органів або залучити експерта (спеціаліста) в галузі іноземного права. Суд також має право запропонувати заявникам надати легалізовані в установленому порядку витяги з нормативних актів, що забезпечують за кордоном права дитини (на житло, освіту, охорону здоров'я, утримання тощо) в тому обсязі, в якому вона має їх в Україні.

Під час дослідження судом висновку іноземної організації з усиновлення дітей про умови життя іноземців та про наявність у них можливості бути усиновлювачами необхідно перевіряти, чи надано цій організації повноваження складати такі висновки від імені компетентного органу відповідної держави.

При встановленні особи перекладача судам слід з'ясувати місце його роботи, проживання, обставини знайомства із заявниками, а також те, чи не є він колишнім або дійсним працівником органу опіки та піклування чи закладу, в якому виховуються діти, які підлягають усиновленню. З'ясування цих обставин зумовлене необхідністю запобігати забороненій статтею 216 СК посередницькій, комерційній діяльності щодо усиновлення дітей і гарантувати зацікавленим особам реалізацію права заявляти відводи, передбаченого частиною першою статті 27 ЦПК.

Ухвалюючи рішення, суди повинні неухильно дотримувати вимог статті 7 ЦПК щодо складання судових документів державною мовою. Зокрема, неприпустимо зазначати іноземною мовою прізвище та ім'я дитини після усиновлення в резолютивній частині судового рішення.

11. Суд визнає іноземні офіційні документи письмовими доказами без їхньої легалізації у випадках, передбачених міжнародними договорами України. Зокрема, вона не вимагається у відносинах між державами-учасницями Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 5 жовтня 1961 року), до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 10 січня 2002 року № 2933-III «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів». Замість дипломатичної чи консульської легалізації офіційних документів у цих державах для посвідчення автентичності підпису, якості, в якій виступала особа, що підписала документ, та у відповідному випадку автентичності відбитку печатки або штампю, якими він скріплений, компетентний орган держави, в якій було видано документ, проставляє на ньому апостиль (статті 3, 5 названої Конвенції).

12. Усиновлення може бути скасовано або визнано недійсним тільки за рішенням суду за позовами батьків, усиновлювача, опікуна, піклувальника, органу опіки та піклування, прокурора, а також усиновленої дитини, яка досягла чотирнадцяти років.

13. Слід відрізнати підстави та порядок визнання усиновлення недійсним від підстав і порядку його скасування.

У СК визначено як підстави, з яких усиновлення обов'язково має бути визнане недійсним, так і підстави, за наявності яких суд вирішує це питання на свій розсуд.

Відповідно до частин першої, другої статті 236 СК суд обов'язково визнає усиновлення недійсним, якщо воно було здійснене без згоди дитини і батьків, яка була необхідна, або якщо усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, що виникають унаслідок усиновлення (фіктивне усиновлення). Згідно ж із частинами третьою, четвертою цієї статті суд може, але не зобов'язаний визнати недійсним усиновлення, здійснене на підставі підроблених документів або за відсутності згоди осіб, зазначених у статтях 220—222 СК.

За наявності підстав для задоволення позову про визнання усиновлення недійсним суд у кожному конкретному випадку повинен вирішити питання про передачу дитини її батькам або іншим родичам, а якщо буде встановлено обставини, які свідчать про неможливість цього, — на опікування органу опіки та піклування.

Усиновлення може бути скасоване, якщо: воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання; дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення; між усиновлювачем і дитиною незалежно від його волі склалися стосунки, які роблять неможливим виконання ним своїх батьківських обов'язків.

Скасування усиновлення не допускається після досягнення дитиною повноліття, крім випадків, передбачених частинами другою, третьою статті 238 СК.

З огляду на те, що частиною п'ятою статті 237, частиною п'ятою статті 239 СК передбачено можливість альтернативного вирішення дитиною питання щодо збереження прізвища, імені та по батькові, які вона одержала у зв'язку з усиновленням, у разі визнання його недійсним або скасування, необхідно з'ясувати її бажання і відобразити його в судовому рішенні.

Виявивши під час розгляду справ про скасування усиновлення або визнання його недійсним факти вчинення службовими особами дій, у яких вбачаються ознаки злочину, передбаченого статтею 169 Кримінального кодексу України (незаконні дії щодо усиновлення), суди мають реагувати на це окремими ухвалами.

14. Відповідно до статті 242 СК усиновлювач може бути позбавлений батьківських прав. При цьому настають наслідки, встановлені статтею 166 СК. У разі смерті усиновлювача, позбавленого батьківських прав, дитина одержує право на спадкування на загальних підставах, оскільки діти не позбавляються майнових прав, заснованих на родинному зв'язку, та залишаються спадкоємцями першої черги.

Батьківські права усиновлювача можна поновити за умов, зазначених у статті 169 СК.

15. Позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та ін.), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

16. Особи можуть бути позбавлені батьківських прав лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, і тільки з підстав, передбачених статтею 164 СК.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності,

можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Жорстоке поводження полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо.

Хронічний алкоголізм батьків і захворювання їх на наркоманію мають бути підтвержені відповідними медичними висновками.

Як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примушування до жебракування.

Якщо позов про позбавлення батьківських прав заявлений із декількох підстав, суди повинні перевіряти та обґрунтовувати в рішенні кожен з них.

Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

17. Із підстав, передбачених пунктами 2, 4, 5 частини першої статті 164 СК, особи можуть бути позбавлені батьківських прав тільки в разі досягнення ними повноліття.

Позбавлення батьківських прав неповнолітніх батька, матері можливе лише у випадках, визначених пунктами 1, 3 частини першої статті 164 СК, а саме якщо вони не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважних причин і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування або якщо вони жорстоко поводяться з дитиною.

Не можна позбавити батьківських прав особу, яка не виконує своїх батьківських обов'язків унаслідок душевної хвороби, недоумства чи іншого тяжкого захворювання (крім хронічного алкоголізму чи наркоманії) або з інших не залежних від неї причин.

18. Відповідно до статті 165 СК з позовом про позбавлення батьківських прав можуть звернутися: один із батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина; заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, у

якому вона перебуває; орган опіки та піклування; прокурор; сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків. Ухвалюючи таке рішення, суд має право вирішити питання про відібрання дитини у відповідача і передачу органам опіки та піклування (якщо цього потребують її інтереси), але не повинен вказувати при цьому конкретний заклад.

19. Статтею 169 СК особам, позбавленим батьківських прав, надано право звернутися до суду з позовом про їх поновлення.

Розглядаючи такі справи, суди зобов'язані перевіряти, наскільки змінилися поведінка особи та обставини, що були підставою для позбавлення її батьківських прав.

При вирішенні питання про поновлення батьківських прав одного з батьків суд бере до уваги думку другого з них та інших осіб, із якими проживає дитина, враховує її інтереси, а також думку дитини, якщо вона її може висловити.

Поновлення батьківських прав неможливе, якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття або була усиновлена й усиновлення не скасоване чи не визнане недійсним.

У разі відмови в задоволенні позову про поновлення батьківських прав повторно звернутися до суду з таким позовом можна лише через один рік із часу набрання відповідним рішенням суду законної сили.

20. Визнати такими, що втратили чинність, пункти 25—31 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 року № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України».

Рішення у цивільних справах

Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» передбачено, що розмір відшкодування моральної шкоди, завданої незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, повинен визначатися та обґрунтовуватися судом із врахуванням обставин справи та мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 січня 2007 р. (в и т я г)

У січні 2006 р. П. звернувся до суду із заявою про відшкодування моральної шкоди, завданої незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, посилаючись на те, що 20 червня 2004 р. прокурор Гребінківського району Полтавської області порушив стосовно нього кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ст. 365 КК. П. було пред'явлено обвинувачення за статтями 364, 365 КК, на його майно накладено арешт, він був змушений пройти медичний огляд як обвинувачений і відбувати покарання, прокуратура Полтавської області направила на місце його роботи — дочірнє підприємство «Гребінківський елеватор» Державної акціонерної компанії «Хліб України» — подання з викладенням обвинувачень. Проте Гребінківський районний суд Полтавської області вироком від 30 травня 2005 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 3 серпня 2005 р., його виправдав.

Посилаючись на те, що незаконним притягненням до кримінальної відповідальності йому заподіяно моральної шкоди, заявник просив стягнути 200 тис. грн на її відшкодування.

Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області заочним рішенням від 20 березня 2006 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Чернігівської області від 31 серпня 2006 р., постановив стягнути з Державного казначейства України (далі — Держказначейство) за рахунок Державного бюджету України (далі — держбюджет) на користь П. 150 тис. грн на відшкодування моральної шкоди та 2 тис. грн на відшкодування витрат з оплати юридичної допомоги.

У касаційній скарзі Держказначейство просило суд змінити ухвалені в справі судові рішення, зменшити відшкодування шкоди, посилаючись на порушення судами норм матеріального права.

Прокуратура Полтавської області у своїй касаційній скарзі просила скасувати ухвалені в справі судові рішення та відмовити в задоволенні вимог, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарг та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга Держказначейства підлягає задоволенню, а касаційна скарга прокуратури Полтавської області — частковому задоволенню з таких підстав.

Суд встановив, що П. перебував під слідством та судом один рік один місяць і 13 днів, на його майно було накладено арешт, під вартою заявник не перебував, прокуратурою було направлено на місце його роботи подання з викладенням обвинувачень, яке було переадресоване організації вищого рівня; Гребінківський районний суд вироком від 30 травня 2005 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 3 серпня 2005 р., П. виправдав.

Задовольняючи вимоги заявника, суд виходив із того, що незаконним притягненням до кримінальної відповідальності П. заподіяно моральної шкоди, розмір відшкодування якої з урахуванням характеру, обсягу заподіяних страждань, їх тривалості та інших обставин має становити 150 тис. грн.

Апеляційний суд погодився з такими висновками, зазначивши, що моральну шкоду П. відшкодовано з розрахунку 530 грн за кожен робочий день періоду, протягом якого він перебував під слідством та судом.

Проте з такими висновками суду цілком погодитися не можна з таких підстав.

Згідно з п. 1 ст. 1, п. 5 ст. 3 Закону від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» (далі — Закон від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР) підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного засудження, незаконного притягнення як обвинуваченого, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході розслідування чи

судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. У наведених у ст. 1 цього Закону випадках громадянинові відшкодовується моральна шкода.

Відповідно до частин 2, 3 ст. 13 Закону від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР розмір моральної шкоди визначається з урахуванням обставин справи в межах, встановлених цивільним законодавством. Відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться, виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом.

Таким чином, у зазначеному Законі передбачено, що розмір відшкодування моральної шкоди повинен визначатися та обґрунтовуватися судом із урахуванням мінімального розміру заробітної плати, однак ці вимоги залишилися поза увагою судів як першої, так і апеляційної інстанцій.

Зважаючи на те, що обставини справи судом встановлено повно та всебічно, однак неправильно застосовано норми матеріального права, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України вважає за необхідне змінити ухвалені в справі судові рішення.

Законом від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV «Про Державний бюджет України на 2006 рік» розмір мінімальної заробітної плати з 1 грудня 2006 р. встановлено в 400 грн.

З огляду на період перебування П. під слідством та судом (один рік один місяць і 13 днів) розмір відшкодування моральної шкоди не може бути меншим 5600 грн (400 грн x 14 місяців); однак, зважаючи на те, що на майно заявника було накладено арешт і що він зазнав інших негативних впливів унаслідок притягнення до кримінальної відповідальності, відшкодування моральної шкоди слід встановити в розмірі 15 тис. грн.

За таких обставин ухвалені в справі судові рішення підлягають зміні в частині визначення розміру відшкодування моральної шкоди з підстав, передбачених у ст. 341 ЦПК.

У зв'язку з цим також підлягає зміні розмір суми на відшкодування витрат з оплати юридичної допомоги — з 2 тис. грн до 1 тис. грн.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України вирішила касаційну скаргу Держказначейства задовольнити, касаційну скаргу прокуратури Полтавської області задовольнити частково, заочне рішення Ніжинського міськрайонного суду від 20 березня 2006 р. та ухвалу Апеляційного суду Чернігівської області від 31 серпня 2006 р. змінити і суму, що підлягає стягненню з Держказначейства за рахунок кош-

тів держбюджету на користь П. на відшкодування моральної шкоди, зменшити до 15 тис. грн, а розмір суми на відшкодування витрат з оплати юридичної допомоги зменшити до 1 тис. грн.

Згідно з п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» вимоги про перерахунок сум щомісячних платежів, раніше визначених судом або роботодавцем, підлягають задоволенню за час, що не перевищує трьох років

*Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 лютого 2007 р.
(в и т я г)*

У грудні 2003 р. Г. звернувся до суду з позовом до відкритого акціонерного товариства «Суха Балка» (далі — ВАТ), відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Кривому Розі (далі — Фонд) про стягнення заборгованих сум відшкодування шкоди, заподіяної йому ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням трудових обов'язків, посилаючись на те, що йому неправильно визначили розмір одноразової допомоги та щомісячних платежів з відшкодування шкоди.

Позивач просив стягнути з ВАТ 22 тис. 762 грн заборгованості із щомісячних виплат відшкодування частини втраченого заробітку за період із 1 липня 1994 р. по 1 квітня 2001 р. та 9 тис. 144 грн компенсації втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати, а з Фонду — 13 тис. 217 грн заборгованості зі щомісячних виплат відшкодування частини втраченого заробітку за період із 1 квітня 2001 р. по 1 лютого 2004 р. та стягувати щомісячно, починаючи із 1 лютого 2004 р., страхові виплати в сумі 771 грн.

Жовтневий районний суд м. Кривого Рогу рішенням від 21 березня 2005 р., залишеним без зміни ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 18 серпня 2005 р., позов задовольнив. На користь Г. стягнуто з ВАТ 22 тис. 762 грн заборгованості із щомісячних виплат відшкодування частини втраченого заробітку та 9 тис. 144 грн компенсації втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати, а із Фонду — 13 тис. 217 грн заборгованості зі щомісячних виплат відшкодування частини втраченого заробітку та ухвалено стягувати щомісячно, починаючи з 1 лютого 2004 р., страхові виплати в сумі 771 грн до зміни обставин, що тягнуть перерахунок страхових виплат.

У касаційній скарзі ВАТ просило скасувати зазначені судові рішення з передачею справи на но-

вий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, перевірівши матеріали справи та наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позову, суд першої інстанції виходив із того, що з липня 1994 р. ВАТ не застосувало коефіцієнтів фактичного підвищення тарифних ставок на підприємстві для розрахунку сум відшкодування шкоди Г., внаслідок чого ці суми були незаконно занижені, а тому суд стягнув на користь позивача суми заборгованості, починаючи з липня 1994 р.

Проте з таким висновком суду погодитися не можна.

Згідно з роз'ясненнями, викладеними у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди», вимоги про перерахунок сум щомісячних платежів, раніше визначених судом або роботодавцем, підлягають задоволенню за час, що не перевищує трьох років.

Також п. 28 Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 р. № 472; діяли до 11 липня 2001 р.) було передбачено, що перерахований або нарахований розмір втраченого заробітку в перерахунку на 100 % втрати професійної працездатності не може бути більшим від середньомісячного заробітку відповідного працівника (після підвищення тарифних ставок) за умови його роботи протягом повного календарного місяця або у перерахунку на повний календарний місяць роботи.

Суд на порушення вимог статей 202, 202¹, 203 ЦПК 1963 р.^{*} належним чином не визначився із характером спірних правовідносин, вказані вимоги закону залишив поза увагою, всупереч зазначеним правилам стягнув на користь позивача заборгованість зі щомісячних виплат, відшкодування частини втраченого заробітку за весь період, починаючи з липня 1994 р.

Апеляційний суд на зазначене уваги не звернув, на порушення вимог статей 301, 313 ЦПК 1963 р. належним чином не перевірів доводів апеляційної скарги, в ухвалі не зазначив конкретних обставин і фактів, що спростовують такі доводи, і залишив рішення суду першої інстанції без змін.

За таких обставин ухвалені в справі судові рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції з підстав, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК 2004 р.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК 2004 р., колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ВАТ задовольнила: рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 21 березня 2005 р. та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 18 серпня 2005 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно з п. 27 ст. 77 Закону України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» зупинено на 2006 р. дію абзацу 4 ст. 1, підпункту «е» п. 1 ч. 1 ст. 21, ч. 3 ст. 28 та ч. 3 ст. 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» в частині відшкодування моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей

*Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 лютого 2007 р.
(в и т я з)*

У травні 2006 р. Д. звернувся до суду із позовом до відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Шахтарську (далі — Фонд) про відшкодування моральної шкоди, посилаючись на те, що протягом 29 років він працював на підприємствах вугільної промисловості і внаслідок професійного захворювання за висновком медико-соціальної експертної комісії (далі — МСЕК) від 22 лютого 2006 р. втратив 30 % професійної працездатності.

Позивач просив стягнути з відповідача 30 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

Шахтарський міськрайонний суд рішенням від 24 травня 2006 р., частково зміненим рішенням Апеляційного суду Донецької області від 14 вересня 2006 р., зазначений позов задовольнив частково: стягнув на користь позивача 8 тис. грн.

У касаційній скарзі Фонд просив скасувати ухвалені в справі судові рішення та ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні позову, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевірівши матеріали справи, колегія Судової палати у цивільних справах Верховно-

^{*} Кодекс втратив чинність, але був чинний на момент виникнення спірних правовідносин.

го Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи частково позовні вимоги Д., суди як першої, так і апеляційної інстанцій виходили з того, що згідно з висновком МСЕК від 22 лютого 2006 р. позивачеві вперше було встановлено відсоток (30 %) втрати працездатності у зв'язку з професійним захворюванням, а тому він має право на відшкодування моральної шкоди.

Проте з такими висновками погодитись не можна.

Заперечуючи проти позову, відповідач обґрунтовано посилався на те, що згідно з п. 27 ст. 77 Закону від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV «Про Державний бюджет України на 2006 рік» (далі — Закон від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV) зупинено на 2006 р. дію абзацу 4 ст. 1, підпункту «е» п. 1 ч. 1 ст. 21, ч. 3 ст. 28 та ч. 3 ст. 34 Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які

спричинили втрату працездатності» в частині відшкодування моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Однак суди першої та апеляційної інстанцій заперечення відповідача не взяли до уваги.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України визнає, що при вирішенні справи суд неправильно застосував норми матеріального права, а тому ухвалені у справі судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позову на підставі п. 27 ст. 77 Закону від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Фонду задовольнила: рішення Шахтарського міськрайонного суду від 24 травня 2006 р. та рішення Апеляційного суду Донецької області від 14 вересня 2006 р. скасувала, у задоволенні позову Д. про відшкодування моральної шкоди відмовила.

Рішення в адміністративних справах *

Страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не входять до системи оподаткування, на них не поширюється податкове законодавство, а іншим законодавством не можуть встановлюватися пільги з нарахування та сплати цих внесків або звільнення від їх сплати. Тому обов'язок сплачувати зазначені внески не пов'язаний зі статусом платника податку як суб'єкта підприємницької діяльності. Відповідно суб'єкти малого підприємництва, які сплачують єдиний податок, не звільнюються від сплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування

ПОСТАНОВА

Іменем України

6 березня 2007 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у порядку провадження за винятковими обставинами справу за позовом дочірнього підприємства «Будкомплект» акціонерного товариства «Будівельна фірма «Миколаївбуд»» (далі — ДП) до Управління Пенсійного фонду України в Корабельному районі м. Миколаєва (далі — Управління ПФУ) про визнання недійсною вимоги, **в с т а н о в и л а:**

У червні 2005 р. ДП звернулось до суду з позовом про визнання недійсною вимоги Управління ПФУ від 2 лютого 2005 р. № Ю-62 про сплату боргу, якою відповідач вимагав сплатити недоїмку зі страхових внесків на загальнообов'язкове

державне пенсійне страхування за січень 2005 р. у сумі 1 тис. 254 грн 19 коп.

Господарський суд Миколаївської області рішенням від 29 серпня 2005 р. позов задовольнив.

Одеський апеляційний господарський суд постановою від 29 листопада 2005 р. зазначене рішення скасував, у позові відмовив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 5 липня 2006 р. постанову Одеського апеляційного господарського суду від 29 листопада 2005 р. скасував, а рішення Господарського суду Миколаївської області від 29 серпня 2005 р. залишив без змін.

У скарзі Управління ПФУ до Верховного Суду України порушено питання про перегляд за винятковими обставинами та скасування ухвали Вищого адміністративного суду України від 5 липня 2006 р. і залишення у силі постанови Одеського апеляційного господарського суду від 29 листопада 2005 р. з посиланням на неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права та додані судові рішення касаційного суду, в яких по-іншому застосована норма права.

Колегією суддів встановлено, що має місце неоднакове застосування судом касаційної інстанції ст. 6 Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (далі — Указ) ¹, статей 5, 11, 14, 18, 19 Закону від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV).

Скарга Управління ПФУ підлягає задоволенню з таких підстав.

* Публікується повний текст судового рішення з незначною редакційною правкою.

¹ У редакції Указу від 28 червня 1999 р. № 746.

Скасовуючи постанову апеляційного суду та залишаючи без змін рішення суду першої інстанції про задоволення позову ДП, касаційний суд виходив із того, що позивач як платник єдиного податку відповідно до ст. 6 Указу звільняється від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування в розмірі 32 % від фактичних витрат на оплату праці працівників у зв'язку з тим, що цей збір він сплачує у складі сум єдиного податку.

Проте з таким висновком суду касаційної інстанції погодитися не можна.

Згідно зі ст. 5 Закону № 1058-IV він регулює відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів на ці правовідносини може поширюватися лише у випадках, передбачених цим Законом, або в частині, що йому не суперечить. Виключно цим Законом визначаються: принципи і структура системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню; перелік платників страхових внесків, їх права та обов'язки; порядок нарахування, обчислення і сплати страхових внесків, стягнення заборгованості за цими внесками.

Пунктом 1 ст. 11 Закону № 1058-IV встановлено, що загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню підлягають особи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, створених відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, у філіях, представництвах, відділеннях, в об'єднаннях громадян, у фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності та інших осіб, включаючи юридичних і фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, які обрали особливий спосіб оподаткування (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, придбали спеціальний торговий патент), на умовах трудового договору (контракту) або працюють на інших умовах, передбачених законодавством.

Згідно з п. 1 ст. 14 Закону № 1058-IV страхувальниками цих осіб є їх роботодавці, які відповідно до ч. 1 ст. 15 цього Закону є платниками страхових внесків та зобов'язані на підставі п. 6 ч. 2 ст. 17 зазначеного Закону нараховувати, обчислювати і сплачувати в установлені строки та в повному обсязі страхові внески.

У ст. 18 Закону № 1058-IV зазначено, що страхові внески є цільовим загальнообов'язковим платежем, який справляється на всій території України в порядку, встановленому цим Законом; вони не включаються до складу податків, інших обов'язкових платежів, що складають систему

оподаткування, на ці внески не поширюється податкове законодавство, а іншим законодавством не можуть встановлюватися пільги з нарахування та сплати страхових внесків або звільнення від їх сплати.

Ставки, механізм справляння та пільги щодо сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування встановлені Законом від 26 червня 1997 р. № 400/97-ВР «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», яким разом із Законом № 1058-IV не передбачено такої пільги, як звільнення від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування для суб'єктів підприємницької діяльності, котрі перейшли на спрощену систему оподаткування.

Аналізуючи наведені правові норми, колегія суддів дійшла висновку, що страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не входять до системи оподаткування, на них не поширюється податкове законодавство, іншим законодавством не можуть встановлюватися пільги з нарахування та сплати страхових внесків або звільнення від їх сплати.

Отже, обов'язок сплачувати страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не зумовлений статусом платника податку як суб'єкта підприємницької діяльності.

Указ регулює питання оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Згідно з вимогами п. 16 розд. XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058-IV до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону. Положення ст. 6 Указу про звільнення суб'єктів малого підприємництва, які сплачують єдиний податок, від сплати збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування Закону суперечать і застосуванню не підлягають.

Статтею 19 Закону № 1058-IV встановлено, що страхові внески до солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нараховуються роботодавцем на суми фактичних витрат на оплату праці (грошового забезпечення) працівників, що включають витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат.

Отже, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що вимоги пенсійного органу сплатити внески до Пенсійного фонду України із суми оплати праці (грошового забезпечення) працівників є обґрунтованими.

Касаційний суд неправильно застосував норми матеріального права, у зв'язку з чим необґрунтовано скасував рішення суду апеляційної інстанції, яке було ухвалено відповідно до вимог закону. Тому

ухвала Вищого адміністративного суду України підлягає скасуванню, а постанова апеляційного суду — залишенню в силі.

Керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу Управління ПФУ задовольнити.

Рішення у господарських справах

За змістом ч. 2 ст. 16 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі держатель векселя, який обґрунтовує своє право на нього безперервним рядом індосаментів, у разі пред'явлення до нього вимоги повернути втрачений вексель зобов'язаний це зробити, якщо в установленому законом порядку буде доведено, що він при придбанні векселя допустив грубу необережність

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 19 вересня 2006 р. (в и т я г)

У лютому 2004 р. дочірня компанія «Укргазвидобування» (далі — ДК) Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» (далі — НАК) звернулася з позовом до Державної акціонерної холдингової компанії «Артем» (далі — ДАХК), третя особа: НАК, про витребування майна, в якому просила витребувати у відповідача та передати на її користь переказний вексель номінальною вартістю 36 млн 532 тис. 449 грн (емітований 19 серпня 1998 р. акціонерним товариством «Укргазпром» на користь дочірнього підприємства «Шебелинкагазпром») з терміном платежу — 1 січня 2004 р. Свої вимоги позивач мотивував тим, що вказаний цінний папір вибув із володіння власника поза його волею. Він також просив стягнути з відповідача судові витрати.

Відповідач позовні вимоги не визнав, посилаючись на їх безпідставність.

Третя особа вважає вказані вимоги обґрунтованими та такими, що підлягають задоволенню.

Господарський суд м. Києва рішенням від 19 липня 2005 р. у задоволенні позову відмовив.

Постановою Київського апеляційного господарського суду від 13 вересня 2005 р. зазначене рішення скасовано та ухвалено нове, яким позов задоволено.

Вищий господарський суд України постановою від 1 грудня 2005 р. зазначену постанову скасував, а рішення суду першої інстанції залишив без зміни.

Верховний Суд України ухвалою від 20 липня 2006 р. за касаційною скаргою порушив провадження з перегляду в касаційному порядку постанови від 1 грудня 2005 р. На обґрунтування скарги зроблено посилення на невідповідність оскаржуваної

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 5 липня 2006 р. скасувати, а постанову Одеського апеляційного господарського суду від 29 листопада 2005 р. залишити у силі.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

постанови рішенням Верховного Суду України, не правильне застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права.

Заслухавши доповідь судді-доповідача, пояснення представників позивача, відповідача та третьої особи, обговоривши викладені в касаційній скарзі доводи, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Залишаючи без зміни рішення суду першої інстанції, який у задоволенні позову відмовив, Вищий господарський суд України зробив висновок про те, що відповідач володіє векселем на законних підставах, оскільки договір купівлі-продажу цінних паперів від 5 червня 2003 р. або його конкретні умови недійсними не визнавалися.

Проте з такими висновками погодитися не можна.

Як встановлено судами першої та апеляційної інстанцій, спірні правовідносини між сторонами виникли з приводу законності знаходження векселя у відповідача. За таких обставин до цих правовідносин слід застосовувати законодавство, яким врегульовано порядок обігу векселів.

Відповідно до ст. 16 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі (запроваджений Женевською конвенцією, підписаною 7 червня 1930 р.; Україна приєдналася до цієї Конвенції на підставі Закону від 6 липня 1999 р. № 826-XIV; далі — Уніфікований закон) особа, в якій знаходиться переказний вексель, вважається його законним держателем, якщо її право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній індосамент є бланковим.

Якщо особа втратила переказний вексель через будь-які події, а держатель векселя обґрунтує своє право на нього згідно з порядком, зазначеним у попередньому абзаці, такий держатель не зобов'язаний повернути вексель, за винятком випадку, коли він придбав його недобросовісно або при його придбанні допустив грубу необережність.

Суди першої та апеляційної інстанцій встановили, що спірний вексель було вилучено згідно з постановою відділу державної виконавчої служби Балаклійського районного управління юстиції у Харківській області від 8 серпня 2001 р. на виконання рішення Арбітражного суду Харківської

області від 27 квітня 2000 р. про стягнення заборгованості перед бюджетом у сумі 273 млн 638 тис. 925 грн за рахунок нерухомого майна та векселів. Господарський суд Харківської області рішенням від 7 серпня 2001 р. переглянув зазначене рішення за нововиявленими обставинами і за результатами його перегляду провадження у справі в частині стягнення з позивача заборгованості зупинив у зв'язку з набранням чинності з 20 лютого 2001 р. ст. 18 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетом та державними цільовими фондами», якою передбачено норму про списання та розстрочення податкового боргу. 26 березня 2003 р. переказний вексель було вилучено в управління Національного банку України в Харківській області і передано для реалізації товариству з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) «Фінансова компанія «Декра» з метою виконання рішення від 27 квітня 2000 р. Тобто спірний вексель було передано для примусової реалізації, коли такі обставини вже не існували. 5 червня 2003 р. відповідач на підставі договору купівлі-продажу придбав спірний вексель у ТОВ «Фінікс».

За змістом ч. 2 ст. 16 Уніфікованого закону держатель векселя, який обґрунтовує своє право на нього безперервним рядом індосаментів, у разі пред'явлення до нього вимоги повернути втрачений вексель зобов'язаний це зробити, якщо в установленому законом порядку буде доведено, що він при придбанні векселя допустив грубу необережність.

Зробивши висновок про недоведеність наявності в діях відповідача ознак грубої необереж-

ності при придбанні спірного векселя, Вищий господарський суд України не врахував, що порядок обігу векселів визначений в законодавстві, зокрема в Уніфікованому законі та Законі від 5 квітня 2001 р. № 2374-III «Про обіг векселів в Україні», якими встановлені правила видачі векселів, їх передання та відчуження. Придбання векселя навіть за договором, який не визнано недійсним, але без дотримання передбаченого законом порядку його обігу, і свідчить про грубу необережність особи, яка придбала цінний папір.

Відповідно до змісту ст. 11 Уніфікованого закону передання векселів іншим способом, ніж вчинення індосаменту, має наслідки лише звичайної цесії. За таких обставин виходячи з вимог ст. 517 ЦК при укладенні договору купівлі-продажу від 5 червня 2003 р. ТОВ «Фінікс» повинно було передати ДАХК не тільки сам вексель, а й документи, що засвідчують право останньої на цінний папір.

Відповідач не надав доказів, а суд першої інстанції, з висновками якого погодився Вищий господарський суд України, не навів правового обґрунтування та не спростував доводів позивача про те, що ДАХК не є законним держателем спірного векселя, тому зобов'язана його повернути.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ДК НАК задовольнила, постанову Вищого господарського суду України від 1 грудня 2005 р. скасувала, а постанову Київського апеляційного господарського суду від 13 вересня 2005 р. залишила в силі.

Рішення у кримінальних справах

Відповідно до ст. 45 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Неповне з'ясування судом зазначених обставин при вирішенні питання про закриття справи потягло скасування судового рішення

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 грудня 2006 р.
(в и т я г)*

Лутугинський районний суд Луганської області постановою від 11 червня 2005 р. звільнив В. і С. від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 366 КК і закриття справи у зв'язку з дійовим каяттям.

У касаційному поданні заступник прокурора Луганської області порушив питання про скасування постанови і направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону, а саме ст. 45 КК. Він, зокрема, стверджував, що суд не з'ясував, в чому полягає дійове каяття В. і С. та яким чином вони усунули негативні наслідки вчиненого злочину.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила його з таких підстав.

Згідно зі ст. 7¹ КПК провадження у справі суд може закрити у зв'язку з дійовим каяттям. Відповідно до вимог ст. 45 КК особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, якщо вона після вчинення злочину щиро

покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду.

Ні в постанові слідчого про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення В. і С. від кримінальної відповідальності, ні в постанові районного суду від 11 червня 2005 р. не вказано вид і розмір заповідяної злочином шкоди та не зазначено про її усунення цими особами.

Оскільки факт відшкодування збитків чи усунення шкоди, заповідяної злочином, є обов'язковою підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України постанову Лутигинського районного суду Луганської області від 11 червня 2005 р. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Відповідно до ст. 53 КК України штраф як вид кримінального покарання накладається судом у випадках і в межах, установлених в Особливій частині цього Кодексу, а саме від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями цієї частини КК не передбачено вищого розміру

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 грудня 2006 р.
(в и т я г)*

Знам'янський міськрайонний суд Кіровоградської області вироком від 17 березня 2006 р. засудив К. за ч. 1 ст. 286 КК до штрафу в розмірі 500 грн без позбавлення права керувати транспортними засобами.

В апеляційному порядку зазначений вирок не переглядався.

К. визнано винним у тому, що він 4 листопада 2005 р. приблизно о 23-й год., керуючи автомобілем, порушив Правила дорожнього руху України (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306) — не обрав безпечної швидкості руху транспортного засобу і не оцінив дорожньої обстановки, внаслідок чого вчинив наїзд на пішохода Ф., заповідявши йому середньої тяжкості тілесні ушкодження.

У касаційному поданні заступник прокурора Кіровоградської області порушив питання про скасування вироку суду і направлення справи на новий судовий розгляд, мотивуючи це тим, що суд неправильно визначив К. розмір штрафу.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила його з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 53 КК штраф як вид кримінального покарання суд накладає у випадках і в межах, установлених в Особливій частині цього Кодексу, а саме від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями цієї частини не передбачено вищого розміру.

Отже, штраф не можна призначити в розмірі меншому, ніж 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або 510 грн. Суд зазначених вимог закону не дотримав, визначивши розмір штрафу, який є меншим від мінімального розміру, встановленого ч. 2 ст. 53 КК.

У зв'язку з цим колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 17 березня 2006 р. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Якщо особа вчинила злочини, за один із яких її було засуджено до покарання із застосуванням ст. 75 КК України, а за інший — до покарання, що належить відбувати реально, застосування ч. 4 ст. 70 цього Кодексу є недопустимим. За таких умов кожен вирок виконується самостійно

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 грудня 2006 р.
(в и т я г)*

Харківський районний суд Харківської області вироком від 31 травня 2006 р. засудив Г., останній раз засудженого вироком від 5 червня 2002 р., за ч. 2 ст. 289 цього Кодексу до п'яти років позбавлення волі та відповідно до ч. 4 ст. 70 КК за сукупністю злочинів остаточно визначив йому п'ять років позбавлення волі. Постановлено також стягнути з Г. на користь С. 500 грн на відшкодування матеріальної шкоди.

В апеляційному порядку справа не переглядалася.

Г. визнано винним у тому, що 5 травня 2002 р. він, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, незаконно заволодів мотоциклом вартістю 1 тис. 200 грн, що належав потерпілому С.

У касаційному поданні перший заступник прокурора Харківської області порушив питання про зміну вироку, посилаючись на неправильне застосування судом кримінального закону.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила його з таких підстав.

Висновки суду про винність Г. у вчиненні злочину та кваліфікація його дій за ч. 2 ст. 289 КК

відповідають дослідженням у судовому засіданні доказам, що в поданні не оспорується.

Покарання Г. за вчинення цього злочину призначено відповідно до вимог ст. 65 КК.

Разом з тим, вирішуючи питання про призначення засудженому остаточного покарання за сукупністю злочинів, суд порушив вимоги ч. 4 ст. 70 КК та не врахував роз'яснення, що містяться у п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», відповідно до яких, якщо особа, яку звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком, вчинила до постановлення вироку у першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожен вирок виконується самостійно.

Із матеріалів справи вбачається, що вироком від 5 червня 2002 р. Г. було засуджено до трьох років позбавлення волі і на підставі ст. 75 КК звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки.

Передбачений ч. 2 ст. 289 КК злочин, за вчинення якого Г. засуджено вироком від 31 травня 2006 р. до покарання, яке належить відбувати реально, він вчинив 5 травня 2002 р., тобто до засудження його за попереднім вироком.

Неврахування наведених обставин потягло неправильне застосування судом ч. 4 ст. 70 КК при призначенні Г. покарання. У зв'язку з цим колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Харківського районного суду Харківської області від 31 травня 2006 р. змінила: виключила з нього рішення про призначення Г. остаточного покарання на підставі ч. 4 ст. 70 КК. Постановлено вважати Г. засудженим за ч. 2 ст. 289 КК до п'яти років позбавлення волі і виконувати цей вирок самостійно. У решті вирок залишено без змін.

Відповідно до ст. 377 КПК України в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені докладні мотиви прийнятого рішення, а в разі залишення апеляції без задоволення — підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 листопада 2006 р.
(в и т я г)*

Білоцерківський міськрайонний суд Київської області вироком від 12 жовтня 2005 р. засудив Ч. за ч. 1 ст. 191 КК до штрафу в розмірі 850 грн на ко-

ристь держави. Постановлено також стягнути із засудженого на користь потерпілого Л. 5 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

Апеляційний суд Київської області ухвалою від 21 грудня 2005 р. зазначений вирок залишив без зміни.

Згідно з вироком суду Ч. визнано винним у тому, що він 20 червня 2003 р. привласнив товар на суму 278 грн, який отримав на підприємстві, що належало Л., за накладною для продажу.

У касаційній скарзі потерпілий Л. просив скасувати судові рішення і направити справу на новий судовий розгляд, мотивуючи це тим, що досудове і судове слідство проведено неповно й однобічно, висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи, а дії Ч. неправильно кваліфіковано за ч. 1 ст. 191 КК, оскільки засуджений привласнив його майно на суму 29 тис. 768 грн. Він також вважав, що призначене Ч. покарання не відповідає тяжкості вчиненого ним злочину і його особі.

У запереченні на касаційну скаргу засуджений Ч. стверджував, що викладені в ній доводи безпідставні.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила її частково з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 377 КПК в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені докладні мотиви прийнятого рішення, а в разі залишення апеляції без задоволення — підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

Як убачається із матеріалів справи, прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, та потерпілий Л. подали апеляції на вирок щодо Ч. У них апелянти порушили питання про скасування цього вироку у зв'язку з невідповідністю висновків суду фактичним обставинам справи, пославшись на конкретні докази, які, на їхню думку, при належному аналізі дають підстави кваліфікувати дії засудженого за ч. 5 ст. 191 КК.

Залишаючи зазначені апеляції без задоволення, апеляційний суд у своїй ухвалі не зазначив підстав, через які ці докази не можна визнати обґрунтованими, обмежившись загальним формулюванням про допустимість і достатність доказів та правильність висновків суду першої інстанції.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалу Апеляційного суду Київської області від 21 грудня 2005 р. скасувала, а справу направила на новий апеляційний розгляд, звернувши увагу суду на необхідність розгляду справи відповідно до вимог закону та ухвалення законного і обґрунтованого рішення.

Рішення у справах про адміністративні правопорушення

Відповідальність за ст. 124 КпАП настає в тому разі, коли внаслідок порушення правил дорожнього руху, крім порушень, передбачених ст. 123, ч. 1 або ч. 2 ст. 130 цього Кодексу, було пошкоджено транспортні засоби, вантажі, шляхи, шляхові та інші споруди чи інше майно

*Постанова Першого заступника
Голови Верховного Суду України
від 23 березня 2007 р.
(в и т я г)*

Василівський районний суд Запорізької області постановою від 9 грудня 2005 р. визнав П. винним у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 124 КпАП, і наклав на нього стягнення у виді штрафу в розмірі 17 грн.

Як установив суд, 10 жовтня 2005 р. П., керуючи автомобілем, на перехресті не надав дороги іншому транспортному засобу, який наближався праворуч, допустивши зіткнення автомобілів.

Перший заступник голови Апеляційного суду Запорізької області 1 лютого 2007 р. відмовив П. у перегляді справи.

Перевіривши матеріали справи, Перший заступник Голови Верховного Суду України дійшов висновку про необхідність скасування постанови місцевого суду з таких підстав.

Відповідальність за ст. 124 КпАП настає в тому разі, коли внаслідок порушення правил дорожнього руху, крім порушень, передбачених ст. 123, ч. 1 або ч. 2 ст. 130 КпАП, було пошкоджено транспортні засоби, вантажі, шляхи, шляхові та інші споруди чи інше майно. Отже, обов'язковою ознакою правопорушення, передбаченого ст. 124 КпАП, є пошкодження об'єктів, вказаних у цій статті.

Відповідно до ст. 256 КпАП в протоколі про адміністративне правопорушення, зокрема, має бути зазначено суть правопорушення. Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається у протоколі.

Ні в протоколі про адміністративне правопорушення від 12 жовтня 2005 р., ні в постанові суду від 9 грудня 2005 р. всупереч зазначеним вимогам закону не вказано обов'язкової ознаки правопорушення, передбаченого ст. 124 КпАП (у цьому випадку — пошкодження транспортного засобу). За таких обставин відповідальність за порушення правил дорожнього руху може наставати за іншими статтями КпАП.

Відповідно до ст. 268 КпАП справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи та якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

У матеріалах справи, незважаючи на посилання суду на те, що П. було належним чином повідомлено про час і місце розгляду справи, таких даних немає. Більше того, є заява П. про непризначення справи до судового розгляду у зв'язку з поданням скарги на протокол про адміністративне правопорушення до Дорожньої автомобільної інспекції Запорізької області.

Оскільки судові рішення було постановлене з порушенням вимог закону, Перший заступник Голови Верховного Суду України постановою Василівського районного суду Запорізької області від 9 грудня 2005 р. щодо П. скасував, а справу направив на новий судовий розгляд.

Видавництво «Реферат» пропонує друге видання книги

**Шевчук С. Судовий захист прав людини.
Практика Європейського суду з прав людини у контексті
західної правової традиції. — К., 2007. — 848 с.**

Великого значення у книзі приділено аналізу чинного прецедентного права Європейського суду з прав людини щодо захисту матеріальних норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також відповідного прецедентного права судів інших юрисдикцій.

Праця має науково-практичне значення і може використовуватись як під час викладання навчальних курсів із порівняльного конституційного права, прав людини та європейського права з прав людини, так і слугувати посібником для суддів, адвокатів, державних службовців, а також осіб, котрі мають намір звернутися до Європейського суду з прав людини.

Замовити видання оптом і вроздріб можна за телефоном (044) 237-5931 або надіславши замовлення електронною поштою на адресу order@referat-publisher.com

На допомогу судді

Новели цивільного судочинства *

А.Г. Ярема,
заступник Голови
Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Г.І. Давиденко,
суддя Верховного
Суду України у відставці,
заслужений юрист України

Найбільше новел у новому ЦПК міститься у гл. 2 розд. V, якою регулюється касаційне провадження.

Звертаємо увагу, що при імперативному вирішенні у ЦПК 1963 р. питання про те, що судом касаційної інстанції у цивільному судочинстві є Верховний Суд України, а ст. 323 ЦПК, що має назву «Суд касаційної інстанції»¹, це питання вирішується посиланням на те, що касаційною інстанцією у цивільних справах є суд, визначений Законом «Про судоустрій України».

Цим же Законом згідно з його абзацом першим підпункту 9 п. 3 розд. VII «Прикінцеві та перехідні положення» передбачено, що до законодавчого визначення суду, який буде здійснювати повноваження касаційної інстанції у цивільних справах, його утворення і початку діяльності перегляд цих справ у касаційному порядку здійснює Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України.

Практика свідчить, що за такого варіанта проблема не вирішується, оскільки відбувається надмірне перевантаження цього судового органу, що унеможливує перегляд цивільних справ у касаційному порядку в розумні строки. Триває пошук інших способів її вирішення, одним з яких є пропозиція визначити касаційною інстанцією у цивільних справах апеляційні суди, в яких президії цих судів формуватимуть колегії суддів з розгляду справ у касаційному порядку.

У будь-якому випадку вирішення цієї проблеми — справа невідкладна, оскільки не розгляд справ у розумні строки є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яким однією із гарантій прав людини передбачено розгляд її справ судом у розумні строки. Зауважуючи на цьому, Європейський суд з прав людини, наприклад, рішенням від 10 серпня 2006 р. у справі «Кухарчук проти України» задовольнив вимоги заявника, проти якого було прийняте рішення національного загального суду, про відшкодування моральної шкоди, оскільки тривалість розгляду його справи не відповідала вимозі розумного строку.

Новою за змістом є ст. 324 ЦПК (в редакції Закону від 16 березня 2006 р. № 3570-IV), ч. 1 якої передбачено, що сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку:

1) рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду;

2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 1, 3, 4, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ч. 1 ст. 293 ЦПК, після їх перегляду в апеляційному порядку і ухвали апеляційного суду, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Крім того, у цій статті прокурор вже не фігурує як суб'єкт права касаційного оскарження, окремо йдеться про касаційне оскарження рішень і

* Продовження. Попередні частини «Новел...» опубліковано у журналі за 2005 р.: № 9. — С. 25—30, № 10. — С. 21—30; за 2006 р.: № 3. — С. 24—29, № 4. — С. 37—43, № 9. — С. 20—29, № 10. — С. 22—30, № 11. — С. 17—22, № 12. — С. 16—22 та за 2007 р.: № 1. — С. 15—23.

² Тут і далі курсивом виділено нові положення ЦПК.

касаційне оскарження ухвал суду першої інстанції. Чітко і виправдано встановлено, що у касаційному порядку можуть бути оскаржені не всі ухвали суду першої інстанції, які згідно зі ст. 293 ЦПК можуть бути оскаржені окремо від рішення суду, а тільки ті з них, що істотно можуть обмежити право на судовий захист.

Таким чином, у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції щодо: відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу або скасування судового наказу; повернення заяви позивачеві (заявникові); відмови у відкритті провадження у справі; зупинення провадження у справі; закриття провадження у справі; залишення заяви без розгляду; залишення заяви без розгляду про перегляд заочного рішення; відхилення заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами; видачі виконавчого листа; відстрочки, розстрочки, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішення; звернення стягнення на грошові кошти, що знаходяться на рахунках; заміни сторони виконавчого провадження; визначення частки боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами; щодо рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби; повороту виконання рішення суду; відмови в поновленні втраченого судового провадження.

Окремо від інших ухвал апеляційного суду врегульовано касаційне оскарження ухвал цього суду, постановлених за апеляційними скаргами на ухвали суду першої інстанції. Касаційному оскарженню підлягають тільки ті з них, які перешкоджають подальшому провадженню у справі. Мова йде, наприклад, про такі ухвали апеляційного суду, якими цей суд погодився із судом першої інстанції або сам виніс рішення при розгляді апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції з питань: відмови у відкритті провадження у справі, закриття провадження у справі, відхилення заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Запровадження обмежень на касаційне оскарження ухвал суду першої інстанції та на пов'язане з цим оскарженням оскарження ухвал апеляційного суду є своєрідним вирішенням питання про допуск скарг до касаційного провадження.

В оновленій редакції ч. 2 ст. 324 визначено, що підставами для касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. У зв'язку з цим доводи про наявність таких підстав мають бути обов'язковою складовою змісту касаційної скарги. Судом при цьому розуміється як суд першої інстанції, так і апеляційний суд.

Оновлені правила про строк на касаційне оскарження (ст. 325) передбачають, що касаційна скарга може бути подана протягом двох місяців з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) законної сили (ч. 1), а не протягом одного місяця з дня проголошення ухвали або рішення суду апеляційної інстанції.

У частини 2—4 цієї статті Законом України від 16 березня 2006 р. № 3570-IV внесено зміни.

Так у ч. 2 ст. 325 встановлено, що у разі пропущення строку, встановленого ч. 1, з причин, визнаних поважними, суддя касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може поновити цей строк. У ній також наявні два нових положення: перше з них полягає в тому, що як виняток із загальних правил ст. 73 ЦПК питання про поновлення пропущеного процесуального строку вирішує не суд, а суддя; друге — в тому, що вилучено застереження про те, що поновлення цього строку може мати місце в межах одного року з дня виникнення права на касаційне оскарження. Все залежить лише від причин пропуску строку на касаційне оскарження, а час може бути одним із критеріїв виникнення цих причин.

За ч. 3 ст. 325 касаційна скарга, подана після закінчення строку на касаційне оскарження, повертається особі, яка її подала, якщо вона не порушує питання про поновлення цього строку, а також коли у поновленні строку відмовлено. Новим у цьому положенні є те, що з нього виключено припис про те, що ці дії виконуються судом.

Частина 4 ст. 325 визначає, що питання про поновлення строку на касаційне оскарження і про повернення касаційної скарги вирішується суддею-доповідачем, про що постановляється відповідна ухвала.

Раніше усі ці дії виконував суд касаційної інстанції, тобто колегія суддів цього суду.

Сенс таких змін полягає в тому, що вони створюють умови для більш оперативного і при цьому юридично обґрунтованого порядку вирішення питань, пов'язаних з організацією касаційного розгляду цивільних справ.

Не обійшлося без змін щодо вимог до форми і змісту касаційної скарги. До первісної редакції з цих питань у ст. 326 були внесені зміни ще й Законом від 16 березня 2006 р. № 3570-IV. Встановлено, що касаційна скарга подається у письмовій формі (не відтворено), що вона має бути викладена машинописним текстом, тобто викладена на папері.

У касаційній скарзі повинно бути зазначено:

- 1) найменування суду, до якого подається скарга;
- 2) ім'я (найменування) особи, яка подає скаргу, її місце проживання або місцезнаходження;

3) ім'я (найменування осіб, які беруть участь у справі, їх місце проживання або місце знаходження);

4) рішення (ухвала), що оскаржується;

5) в чому полягає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права;

6) клопотання особи, яка подає скаргу (маються на увазі як ті, що стосуються суті бажаного від касаційної інстанції вирішення справи, так і питань, пов'язаних з розглядом справи і зупинення виконання рішення (ухвали), розглянути її у відсутності особи, яка подала скаргу, поновити пропущений строк на касаційне оскарження тощо);

7) перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги (ч. 2).

Касаційна скарга підписується особою, яка подає скаргу, або її представником (ч. 3).

До касаційної скарги, поданої представником, повинна бути додана довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника (ч. 4). Цієї вимоги не може замінити посилання на те, що у справі є документ про повноваження представника, що було достатнім раніше. Разом з тим, це може бути й документ, на підставі якого представник брав участь в справі у суді першої та (або апеляційної) інстанції, якщо ним не виключалися його повноваження на касаційне оскарження і, безумовно, якщо строк повноважень не закінчився.

Встановлено, що до касаційної скарги додаються, крім копій скарг та доданих до них матеріалів відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі, що вимагалось і раніше, ще й копії оскаржуваних рішень (ухвал) судів першої та апеляційної інстанцій (ч. 5), за відсутності яких до усунення цього недоліку відповідно до ст. 121 ЦПК подальше касаційне провадження неможливе.

Докорінно відрізняються від тих, що були раніше, норми ст. 327 ЦПК про порядок подання касаційної скарги як у її первісній редакції, так і після зміни редакції ч. 1 Законом України від 16 березня 2006 р. №3570-IV.

Згідно з ч.1 ст. 327 касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції (а не через суд першої інстанції як раніше), де вона реєструється і передається в порядку черговості судді-доповідачу, який перевіряє її відповідність вимогам, встановленим ст. 326 цього Кодексу (такого раніше не було). Таким чином, забезпечується перевірка відповідності касаційної скарги вимогам закону без посередників, усувається можливість заінтересованого вибіркового розподілу скарг, можливого втручання при цьому у вирішення конкретних цивільних справ, є складовою рівності осіб, які беруть участь у справі, перед законом і судом.

Передбачено, що у разі надходження касаційної скарги, не оформленої відповідно до вимог, встановлених ст. 326 цього Кодексу, або у разі несплати суми судового збору чи несплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи, застосовуються положення ст. 121 ЦПК, про що суддею-доповідачем постановлюється відповідна ухвала (ч. 2 ст. 327), тобто про залишення касаційної скарги без руху і надання особі, яка її подала, строку для усунення недоліків та після їх усунення визнання касаційної скарги поданою, а в протилежному випадку — про визнання її неподаною і повернення особі, яка цю скаргу подавала.

При вирішенні цих питань слід враховувати, що прийнятою відповідно до ст. 81 ЦПК постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 р. № 1258 затверджено Порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ, у п. 10 якого передбачено, що за апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції, касаційну скаргу на рішення суду першої інстанції після перегляду його в апеляційному порядку, касаційну скаргу на рішення апеляційного суду, скаргу у зв'язку з винятковими обставинами та заяву про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами витрати оплачуються в розмірі, передбаченому за позовну заяву, заяву, клопотання до суду першої інстанції. Розміри цих витрат затвердженні цією ж постановою Кабінету Міністрів України.

Згідно з п. 11 згаданого Порядку (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2006 р. № 1596) оплата витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних справ у визначених розмірах здійснюється шляхом перерахування коштів на спеціальні реєстраційні рахунки Верховного Суду України, апеляційних загальних судів та територіальних управлінь державної судової адміністрації (для місцевих загальних судів), відкриті в органах Державного казначейства. З метою перерахування коштів для оплати витрат у графі платіжного доручення «Призначення платежу» зазначається «Інформаційно-технічне забезпечення розгляду цивільної справи», а також найменування суду, до якого особа звертається з позовною заявою, скаргою, заявою про відкриття окремого провадження у справі, клопотання про видачу дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню.

Порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних

справ не містить норм про оплату таких витрат з апеляційних скарг на ухвали суду першої інстанції, з касаційних скарг на ухвали апеляційного суду, хоча за статтями 208, 292, 324 ЦПК «рішення» та «ухвала суду» є окремими поняттями. В той же час скарга у зв'язку з винятковими обставинами і заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть стосуватись як рішень, так і ухвал суду.

Відмічена неузгодженість має бути усунена компетентним органом.

Новою у ЦПК є ст. 328 — «Відкриття касаційного провадження у справі», викладена шляхом зміни Законом України від 16 березня 2006 р. № 3570-IV редакції ст. 328 — «Витребування справи, надіслання копій касаційної скарги особам, які беруть участь у справі», що також була за основним змістом новелою. Цією статтею передбачено, що одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог ст. 326 цього Кодексу, суддя-доповідач протягом десятиденного строку вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. За наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суддя-доповідач у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду (ч. 1).

Отже, вирішення питання про відкриття касаційного провадження залежить, насамперед, від відповідності касаційної скарги за формою і змістом вимогам ст. 326 ЦПК.

Однак це не єдина підстава, що має значення для вирішення питання щодо відкриття касаційного провадження у справі.

Суддя-доповідач повертає касаційну скаргу, подану після закінчення строку на касаційне оскарження, особі, яка її подала, якщо вона не порушує питання про поновлення цього строку (ч. 2 ст. 328).

Суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі якщо:

- 1) справа не підлягає касаційному розгляду у порядку цивільного судочинства;
- 2) справа не переглядалася в апеляційному порядку;
- 3) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від касаційної скарги на це саме рішення чи ухвалу;
- 4) є ухвала про відхилення касаційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме рішення чи ухвалу;

5) касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи (ч. 3).

Необхідно підкреслити, що перелік підстав, з яких суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає. Не можна, наприклад, відмовити у відкритті касаційного провадження у зв'язку з тим, що особа відкликала скаргу, якщо не закінчився строк на касаційне оскарження.

За зазначеними межами неправильно застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права є підставою для відкриття касаційного провадження незалежно від обґрунтованості касаційної скарги (ч. 4). Це слід розуміти як надання права судді-доповідачу у цих випадках неформально вирішувати питання про подальше касаційне провадження, здійснювати на цій стадії провадження певні ревізійні функції.

Копія ухвали про повернення касаційної скарги або про відмову у відкритті провадження з доданими до скарги матеріалами направляються особі, яка подала касаційну скаргу, а касаційна скарга залишається в судді касаційної інстанції (ч. 5). Всі ці питання вирішуються за відсутності справи, судові рішення в ній оскаржено, тому касаційна скарга не може бути долучена до неї, а залишається у відповідних матеріалах суду касаційної інстанції.

Якщо за чинною раніше нормою до поданої особою касаційної скарги могли приєднатися лише особи, які брали участь у справі на її стороні, то ст. 329 ЦПК надає таке право й особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки (ч. 1).

Заява про приєднання до касаційної скарги може бути подана протягом десяти днів з дня одержання копії касаційної скарги (ч. 2), а не в межах строку на касаційне оскарження, як це визначалося раніше. Природно виникає питання, а в який строк має бути подана заява про приєднання до касаційної скарги особою, яка не брала участі у справі та щодо якої суд вирішив питання про її права й обов'язки, копія касаційної скарги якій не направляється? Можна вважати, що зазначений десятиденний строк не стосується такої особи, вона може приєднатися до касаційної скарги в межах строку на касаційне оскарження.

Передбачено, що за подання заяви про приєднання до касаційної скарги судовий збір не сплачується (ч. 3). Залишається з'ясувати, чи сплачуються у таких випадках витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Частиною 3 ст. 81 ЦПК визначено перелік категорій справ, з яких витрати на інформаційно-

технічне забезпечення розгляду справи не підлягають оплаті при зверненні до суду і покладаються на сторони після розгляду справи судом.

Пунктом 2 Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних справ встановлено хто в інших випадках оплачує ці витрати при зверненні до суду. Їх оплачують фізичні та юридичні особи, що звертаються до суду з позовними заявами, заявами про відкриття справ окремого провадження, клопотаннями про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, та скаргами.

Відповідно до цього особа, яка звернулася із заявою про приєднання до касаційної скарги, витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи не оплачує.

У ст. 330 ЦПК зі змінами, внесеними Законом України від 16 березня 2006 р. № 3570-IV, регулюються одночасно питання доповнення, зміни касаційної скарги або відкликання її та відмову від неї.

Особа, яка подала касаційну скаргу, має право: доповнити чи змінити її протягом строку на касаційне оскарження (ч. 1); відкликати скаргу до початку розгляду справи у суді касаційної інстанції (ч. 2); відмовитися від скарги до закінчення касаційного провадження. Про прийняття відмови від скарги та закриття провадження суд постановляє ухвалу (ч. 3).

Нове визначення про те, що особа, яка подала касаційну скаргу, може відмовитися від неї до закінчення провадження, слід розуміти — до ухвалення рішення чи постановлення ухвали суду касаційної інстанції, а точніше — до виходу суду до нарадчої кімнати.

Вважаємо, що у цьому випадку допущена неточність у термінології. Касаційне провадження не закінчується ні виходом суду до нарадчої кімнати, ні ухваленням рішення чи постановленням ухвали, ні їх оголошенням. Після оголошення судового рішення суду касаційної інстанції у касаційному провадженні згідно зі ст. 351 ЦПК проводиться ще оформлення судових рішень суду касаційної інстанції, видача та направлення їх копій особам, які беруть участь у справі.

У разі закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від касаційної скарги повторне оскарження *цих рішень, ухвал* (раніше було «судових рішень») цією особою не допускається (ч. 5).

Підготовка справи до касаційного розгляду за ст. 331 ЦПК передбачає проведення інших (як це передбачалось і раніше) процесуальних дій. Після отримання справи суддя-доповідач протягом десяти днів *готує доповідь*, в якій викладає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції, з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі.

Статтею 332 ЦПК введено нову стадію касаційного провадження — попередній розгляд справи. У цю статтю Законом України від 8 вересня 2005 р. № 2875-IV у частинах 1 і 5 внесено зміни.

Чинна редакція ст. 332 передбачає, що попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем колегією суддів у складі трьох суддів у нарадчій кімнаті без повідомлення осіб, які беруть участь у справі (ч. 1), оскільки згідно зі ст. 196 ЦПК у нарадчій кімнаті ніхто інший, крім складу суду, не може бути присутнім.

У попередньому судовому засіданні суддя-доповідач доповідає колегії суддів про проведення підготовчої дії та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення суду касаційної інстанції (ч. 2).

За попереднім розглядом колегія суддів, яка діє як суд касаційної інстанції, відхиляє касаційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення (ч. 3), а за наявності підстав, які тягнуть обов'язкове скасування судового рішення — скасовує судові рішення (ч. 4). Це може бути у випадках, передбачених як ч. 1 ст. 338, так і ст. 341 ЦПК. За відсутності підстав, передбачених частинами 3 і 4 ст. 332 ЦПК (тобто для відхилення скарги чи обов'язкового скасування судових рішень), колегія суддів призначає справу до судового розгляду. Справа призначається до судового розгляду судом касаційної інстанції, якщо хоча б один суддя із складу суду дійшов такого висновку. Про призначення справи до судового розгляду постановляється ухвала, яка підписується всім складом суду (ч. 5).

Зазначений порядок призначення справи до судового розгляду, як це впливає з наведеного, застосовується, якщо відсутні підстави як для скасування судового рішення, так і для його обов'язкового скасування.

Принципових змін зазнав порядок розгляду справ судом касаційної інстанції, якому присвячено ст. 333 ЦПК, а ч. 1 відповідно до Закону України від 8 вересня 2005 р. № 2875-IV викладена в новій редакції.

Передбачено, що у касаційному порядку справа розглядається колегією у складі п'яти суддів без повідомлення осіб, які брали участь у справі, вони також можуть бути викликані для надання пояснень у справі (ч. 1). Фактично у касаційній інстанції з метою прискорення розгляду справ введено письмове провадження та врегульовано чисельний склад колегії суддів.

З цієї статті також виключено положення про те, що розгляд справи судом касаційної інстанції ведеться за правилами, встановленими для розгляду справ судом першої інстанції з

винятками і доповненнями, зазначеними у гл. 2 розд. V. Це означає, що ці правила застосовуються, якщо це передбачено у гл. 2 розд. V (наприклад, у ч. 1 ст. 343). Є нововведення і в іншій частині порядку розгляду справи. Судове засідання відкриває головуючий, який оголошує, яка справа, за чією скаргою та на рішення, ухвалу якого суду розглядається (ч. 2 ст. 333). Його дії визначено більш стисло. Суддя-доповідач доповідає в *необхідному обсязі* зміст оскаржуваного рішення суду та доводи касаційної скарги (ч. 3).

Щодо пояснень осіб, які беруть участь у справі, меж цих пояснень і доводів відтворено норми, які діяли раніше. У своїх поясненнях сторони та інші особи, які беруть участь у справі, можуть наводити тільки ті доводи, які стосуються підстав касаційного розгляду справи.

Зазначено, що вислухавши пояснення осіб, які беруть участь у справі, суд виходить до нарадчої кімнати (ч. 6). Раніше передбачена норма про те, що після пояснень осіб, які беруть участь у справі, суд касаційної інстанції ухвалює рішення у відсутності цих осіб, могла сприйматися так, що суд залишається у залі судового засідання, а особи, які беруть участь у справі, його звільняють.

Норма про те, що у разі потреби під час розгляду справи може бути оголошена перерва або розгляд її відкладено, відтворена у ч. 7 ст. 333 без застереження, що новий розгляд справи у касаційному порядку після її відкладення починається заново. Поки діяла ч. 1 ст. 333 у первісній редакції, яка передбачала, що у касаційному порядку справа розглядається за правилами, встановленими для розгляду справ судом першої інстанції (крім винятків), потреби у такому застереженні не було. Зараз же зміст передбаченого п. 6 ч. 1 ст. 191 ЦПК застереження не зайве мати на увазі.

Норма ст. 334 ЦПК про відмову позивача від позову та укладення мирової угоди в суді касаційної інстанції відтворена з уточненнями. Визнано, що незалежно від того, за касаційною скаргою кого з осіб, які беруть участь у справі, було відкрито касаційне провадження у суді касаційної інстанції, позивач має право відмовитися від позову, а сторони мають право укласти між собою мирову угоду з додержанням правил цього Кодексу, *що регулюють порядок і наслідки вчинення цих дій* (такого уточнення раніше не було).

Стаття 335, відтворюючи в цілому зміст норми, що була раніше, про межі розгляду справи судом касаційної інстанції, разом з тим внесла в регулювання цього питання відчутні уточнення.

Встановлено, що під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм

матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими (ч. 1). Таким чином, підкреслено, що ця важлива норма, змістом якої визначено, що встановлення обставин та оцінка доказів є виключною прерогативою суду першої інстанції, має застосовуватися судом касаційної інстанції у будь-якому разі.

Норма, яка визначає, що касаційний суд перевіряє законність судових рішень лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції (ч. 2), розміщена інакше в структурі ст. 335, виходячи із послідовності значення цієї вимоги у положеннях статті.

Більш чітко виражені ревізійні начала у касаційному розгляді справи у ч. 3 ст. 335. Наголошено, що *суд не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.* Тобто тут може йтися про підстави скасування рішень, що визначені ч. 1 ст. 338 і ст. 341 ЦПК.

Викладені у ст. 336 ЦПК норми про повноваження суду касаційної інстанції відрізняються від тих, що існували раніше, редакційними і змістовими уточненнями. Визначено, що *за наслідками розгляду касаційної скарги на рішення суду касаційної інстанції має право:*

1) постановити ухвалу про відхилення касаційної скарги і *залишити рішення без змін;*

2) постановити ухвалу про повне або часткове скасування рішення і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції;

3) постановити ухвалу про скасування рішення апеляційного суду і залишити в силі судове рішення суду першої інстанції, що було помилково скасоване апеляційним судом;

4) постановити ухвалу про скасування судових рішень і закрити провадження у справі або залишити заяву без розгляду;

5) *скасувати судові рішення* (було «змінити рішення по суті справи»), *не передаючи* справи на новий розгляд (ч. 1). Є підстави вважати, що у пунктах 1—3 слово «рішення» вжито в розумінні судового рішення, тобто маються на увазі і рішення, і ухвали суду першої інстанції.

На відміну від регулювання, що було передбачено раніше, у ч. 2 ст. 336 окремо визначено повноваження суду касаційної інстанції з розгляду касаційної скарги на ухвалу.

За наслідками касаційної скарги на ухвалу суду касаційної інстанції має право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення касаційної скарги і залишення ухвали без змін;
- 2) скасувати ухвалу і передати питання на розгляд суду першої або апеляційної інстанції;
- 3) змінити або скасувати ухвалу і вирішити питання по суті;
- 4) скасувати ухвалу і залишити в силі ухвалу, що була помилково скасована апеляційним судом.

Виходячи з того, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК у касаційному порядку можуть оскаржуватися не лише ухвали апеляційного суду, якими помилково скасовано ухвалу суду першої інстанції, але й інші з них, якщо ухвала перешкоджає подальшому провадженню у справі, можна дійти висновку, що положення пунктів 1—3 ч. 2 ст. 336 мають застосовуватися і до цих випадків.

Норма ст. 337 про підстави для відхилення касаційної скарги зазнала змін та доповнень порівняно з тією, що була раніше. У назві статті відхилення касаційної скарги поєднано із залишенням рішення без змін.

Зазначено, що суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу, якщо визнає, що рішення (раніше було «судове рішення», що точніше), ухвалено (було «постановлено») з додержанням норм (було «вимог») матеріального і процесуального права (ч. 1).

Додано, що не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань (ч. 2), заповнивши тим самим істотну прогалину в регулюванні підстав перегляду судових рішень касаційною інстанцією. Подібна вимога раніше прямо стосувалася тільки апеляційного провадження.

Свого часу, коли існував розгляд цивільних справ у порядку нагляду, Пленум Верховного Суду України у п. 9 постанови від 26 січня 1990 р. № 2 «Про практику розгляду цивільних справ у порядку нагляду», підкреслював, що не може бути скасовано правильне по суті рішення з одних лише формальних міркувань. Такими, наприклад, міркуваннями є порушення підсудності, окремі недоліки у викладі рішення, які не позначилися на його суті або можуть бути усунені без скасування рішення, помилкове посилання на норму права при відповідності рішення чинному законодавству. Ці роз'яснення можуть бути орієнтиром і нині.

Враховуючи, що висновок щодо формальності міркувань є оціночним судженням, що може стосуватися застосування як матеріального, так і процесуального права, суд касаційної інстанції в ухвалі з цього приводу має навести відповідне обґрунтування такого висновку.

Оновлено як за змістом, так і редакційно норми про підстави для скасування рішення і передачі справи на новий розгляд (ст. 338 ЦПК).

Якщо раніше виділялись окремо випадки, коли судові рішення підлягали скасуванню, то зараз окремо йдеться про випадки обов'язкового скасування рішень суду в касаційному порядку. У таких випадках не можуть застосовуватися навіть положення ч. 2 ст. 337 про те, що не може бути скасовано правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань.

Встановлено, що судові рішення підлягає обов'язковому скасуванню з передачею справи на новий розгляд, якщо:

- 1) справу розглянуто неповноважним (раніше було «неправомочним») суддею або складом суду;
- 2) рішення ухвалене чи підписане не тим суддею або суддями (раніше — «складом суддів»), які розглядали справу;

3) справу розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, належним чином (раніше на цьому не наголошувалося) не повідомлених про час і місце судового засідання. З цього випливає, що повідомлення особи, яка бере участь у справі без додержання вимог гл. 7 розд. 1 не є належним;

4) суд вирішив питання про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі;

5) суд розглянув не всі вимоги і цей недолік не був або не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення (ч. 1 ст. 338). У ЦПК 1963 р. подібної норми не було.

Відповідно до змісту п. 5 ч. 1 ст. 338 можна вважати, що його норма застосовується, якщо не задоволена вимога, яка була складовою заявлених у позовній заяві вимог, не належить до передбачених ст. 220 ЦПК, а якщо відноситься до цих вимог, то коли цей недолік не був усунений судом першої інстанції, в тому числі, коли у цьому було відмовлено судом.

Інші випадки порушення або неправильного застосування норм процесуального права можуть бути підставою для скасування рішення суду лише за умови, що це порушення призвело до неправильного вирішення справи (ч. 2). У ЦПК 1963 р. ця підстава стосувалася лише рішень суду першої інстанції, що було неточністю, і вказівка у ч. 2 ст. 338 на те, що за зазначеною в ньому підставою скасовують рішення суду, тобто суду як першої, так і апеляційної інстанції, усуває цю неточність.

Чи могли допущені порушення або неправильне застосування норм процесуального права призвести до неправильного вирішення справи, вирішується у кожному такому разі, виходячи з конкретних обставин справи. За змістом вказаної

норми в ухвалі суду касаційної інстанції мають бути наявні його судження, які б підтверджували, що за відсутності зазначених недоліків результати вирішення справи були б іншими.

Якщо порушення закону, зазначені у пунктах 1—5 ч. 1 ст. 338, було допущено судом першої інстанції та не було усунено апеляційним судом або одночасно допущено апеляційним судом після скасування судових рішень, справа передається на новий розгляд суду першої інстанції. Коли ж ці порушення були допущені лише апеляційним судом, справа передається на новий апеляційний розгляд (ч. 3).

Заповненням прогалини у регулюванні касаційного провадження є введення норми, згідно з якою висновки і мотиви суду касаційної інстанції, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при повторному розгляді справи (ч. 4). Звичайно, йдеться не про висновки і мотиви суду касаційної інстанції, до яких він відповідно до ч. 1 ст. 335 ЦПК не може вдаватися.

У новій редакції викладена у ст. 339 норма про підстави для скасування судових рішень і залишення в силі судового рішення, скасованого помилково. Вказується, що коли суд касаційної інстанції установив, що апеляційним судом скасовано судові рішення, ухвалені згідно із законом, то він скасовує судові рішення суду апеляційної інстанції і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції.

Якщо передбачені ст. 340 ЦПК підстави для скасування рішення із закриттям провадження у справі або залишення заяви без розгляду є тотожними щодо змісту норм про залишення заяви без розгляду, то в іншій частині від них істотно відрізняється.

Відомо, що підстави для закриття провадження у справі вичерпувалися випадком, коли після смерті громадянина (малась на увазі фізична особа, а не громадянин України), який був однією зі сторін у справі, спірні правовідносини не допускають правонаступництва (п. 8 ст. 227 ЦПК 1963 р.). Підстави для закриття провадження у справі, що були передбачені раніше, в новому ЦПК доповнено у ст. 205 новою, коли ліквідовано юридичну особу, яка була однією зі сторін у справі. Можливість застосування цієї підстави не ставиться в залежність від правонаступництва у спірних правовідносинах.

До юридичних осіб, ліквідація яких є підставою до закриття провадження у справі (відмови у відкритті провадження відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 122 ЦПК), належать суб'єкти, створені відповідно до вимог Цивільного і Господарського кодексів України, інших законів, що пройшли

державну реєстрацію у порядку, встановленому Законом від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб—підприємців» (далі — Закон № 755-IV).

Припинення юридичної особи шляхом ліквідації слід відрізнити від інших видів припинення юридичної особи.

Відповідно до ст. 33 Закону № 755-IV юридична особа припиняється в результаті передання всього майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам- правонаступникам у результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення (*реорганізації*) або в результаті ліквідації за рішенням, прийнятим засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженим ними органом, за судовим рішенням або за рішенням органу державної влади у випадках, передбачених законом. Юридична особа є такою, що ліквідована з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення її у зв'язку з ліквідацією.

З моменту ліквідації юридична особа втрачає здатність мати і здійснювати цивільні процесуальні права та обов'язки, що й зумовило визнання ліквідації юридичної особи підставою для закриття провадження у справі, в якій вона була однією зі сторін.

Отже, під зазначеною у п. 7 ст. 205 і ч. 2 ст. 340 ЦПК юридичною особою належить вважати юридичну особу, ліквідовану в установленому порядку.

Виникає питання: чи можна в такому процесуальному плані вважати подібним до статусу юридичної особи статус фізичної особи—підприємця?

За ст. 46 Закону № 755-IV державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця провадиться у разі: прийняття фізичною особою—підприємцем рішення про припинення підприємницької діяльності; смерті фізичної особи—підприємця; ухвалення судового рішення про оголошення фізичної особи померлою або визнання безвісно відсутньою; ухвалення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності; ухвалення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця.

Підставами для ухвалення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця є: визнання такої особи банкрутом; провадження нею підприємницької діяльності, що заборонена законом; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону.

Фізична особа позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного

реєстру запису про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. При цьому юридичні наслідки, подібні до тих, які настають при ліквідації юридичної особи, не виникають. При припиненні підприємницької діяльності фізична особа не втрачає здатності мати і здійснювати цивільні процесуальні права та обов'язки (при обмеженні дієздатності або визнання недієздатною її представляє піклувальник або опікун).

На нашу думку, не може вважатися підставою для застосування п. 7 ст. 205 ЦПК, коли у рішенні про ліквідацію юридичної особи визначено правонаступника, що іноді трапляється. Наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2006 р. «Про ліквідацію Департаменту державної виконавчої служби», який був юридичною особою, встановлено, що Міністерство юстиції України є правонаступником Департаменту державної виконавчої служби.

Відповідно до оновленої норми ч. 2 ст. 340 ЦПК як смерть фізичної особи, яка була однією зі сторін у справі, спірні правовідносини в якій не допускають правонаступництва, так і ліквідація юридичної, яка була однією зі сторін у справі, після ухвалення у справі з їх участю законного і обґрунтованого судового рішення не можуть бути підставою для його скасування в касаційному порядку з підстав, передбачених ст. 205 ЦПК.

Статтею 341 ЦПК визначено підстави для скасування судових рішень і ухвалення нового рішення або зміни рішення, а раніше в подібній нормі йшлося лише про підстави для скасування чи зміни судового рішення. За цією статтею суд касаційної інстанції має право скасувати судові рішення (рішення суду першої інстанції і ухвалу апеляційного суду, рішення останнього) та ухвалити нове рішення або змінити рішення, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, чи не застосовано закон, який підлягає застосуванню. Ця формула застосовується і до випадків, коли застосовано потрібний закон, але неправильно (невідповідно до його дійсного змісту дано інше тлумачення).

Вважаємо, що суд касаційної інстанції змінює судові рішення, якщо висновки суду в них у певній частині не відповідають нормам матеріального права. Зміна вноситься шляхом ухвалення рішення суду касаційної інстанції, в якому воно викладається із внесеними змінами.

Стаття 341 не відтворила з раніше чинної норми вимоги, що у зазначених випадках суд касаційної інстанції скасовував або змінював судові рішення, якщо обставини справи встановлено повно і правильно, що викликає роздуми: «Чому це так?» Це при тому, що для таких випадків зазначена вимога особливого

правового навантаження не мала, оскільки неповне чи неправильне встановлення обставин справи є порушення норм процесуального права і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК може бути самостійною підставою для скасування рішення і передачі справи на новий розгляд.

За ст. 341 ЦПК питання про правильність застосування норм матеріального права вирішуються за тих обставин, які встановлено рішенням суду.

ЦПК окремо у ст. 342 визначає підстави для відхилення касаційної скарги на ухвалу суду або її зміни чи скасування, чого не було у ЦПК 1963 р.

З урахуванням права касаційного оскарження (ст. 324 ЦПК) та змісту ст. 342 можна дійти висновку, що зазначені підстави стосуються ухвал суду першої інстанції, вказаних у п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК, після перегляду їх судом апеляційної інстанції та ухвал суду апеляційної інстанції, постановлених за касаційними скаргами на ухвали суду першої інстанції, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі (при скасуванні ухвали суду першої інстанції повернення заяви позивачеві (заявникові), відмові у відкритті провадження, закритті провадження у справі тощо).

Встановлено, що розглянувши касаційну скаргу на ухвалу суду, суд касаційної інстанції:

1) відхиляє скаргу і залишає ухвалу без змін, якщо її судом прийнято з додержанням вимог закону;

2) скасовує ухвалу і передає питання на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції, якщо було порушено порядок, встановлений для його вирішення;

3) змінює або скасовує ухвалу і постановляє ухвалу з цього питання, якщо воно було вирішене всупереч нормам процесуального права або при правильному вирішенні було помилково сформульовано суть процесуальної дії чи підстав для її застосування (замість «закриття справи» зазначено «припинення» тощо).

Назва та норми ст. 343 ЦПК про порядок ухвалення рішення та постановлення ухвал судом касаційної інстанції відрізняються від тих, що існували раніше, їх редакційним викладом та конкретизацією. Вказано у ч. 1, що суд касаційної інстанції *ухвалює рішення* та постановляє ухвалу відповідно до правил, встановлених ст. 19 та гл. 7 розд. III цього Кодексу з винятками і доповненнями, зазначеними у статтях 344—346 цього Кодексу (раніше такої конкретизації не було).

Частина 2 відтворює положення про те, що жоден із суддів немає права утримуватися від висловлення думки з питань, які обговорювалися, та щодо правильності рішення, що оскаржене, але без відсилки, яка була передбачена раніше.

Норма ч. 3 про те, що рішення або ухвали суду касаційної інстанції оформляється суддею-доповідачем і підписується всім складом суду, який розглядав справу, по-новому вирішує це питання. Раніше їх підписували головуючий та суддя-доповідач.

Ширше за змістом викладена у ч. 4 норма про те, що судді не мають права розголошувати міркування, що були висловлені у нарадчій кімнаті, оскільки раніше заборонялося розголошувати обговорення суті справи у нарадчій кімнаті.

Уточнені норми про ухвалу та рішення суду касаційної інстанції, викладені у ст. 344 ЦПК. Зараз ця норма називається «Ухвала та рішення суду касаційної інстанції», раніше присвячена цим нормам стаття мала назву «Ухвала суду касаційної інстанції».

У ст. 344 норми редакційно та за змістом оновлено і щодо ухвали та рішення розміщені в окремих частинах.

За ч. 1 суд касаційної інстанції, розглянувши справу, постановляє ухвалу в разі:

1) відхилення касаційної скарги і залишення судових рішень без змін (раніше було «судового рішення»);

2) скасування судових рішень із передачею справи на новий розгляд (раніше було відповідно «судового рішення» і «направленням»);

3) скасування судових рішень із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду (раніше — «судового рішення»);

4) скасування судових рішень і залишення в силі судового рішення, що було помилково скасовано апеляційним судом (раніше — відповідно «судового рішення», «судом апеляційної інстанції»);

5) відхилення касаційної скарги і залишення ухвали без змін (раніше такої окремої норми не було);

6) зміни ухвали або скасування ухвали з направленням справи на новий розгляд або вирішення питання по суті (раніше такої окремої норми не було). У цьому пункті вказівка на направлення справи на новий розгляд не узгоджується з повноваженнями суду касаційної інстанції з цього приводу, визначеними п. 1 ч. 2 ст. 336, згідно з яким на новий розгляд передається питання, а не направляється справа. Тому питання про ухвалу суду має вирішуватися судом касаційної інстанції відповідно до своїх повноважень.

Згідно з ч. 2 суд касаційної інстанції ухвалює рішення у разі скасування судових рішень і ухвалення нового або зміни рішення (такої окремої норми щодо рішення раніше не було).

Статтею 345 ЦПК про зміст ухвали суду касаційної інстанції як у первісній редакції, так із внесеними Законом від 16 березня 2006 р. № 3570-IV до її ч. 1 змінами, оновлено норми із зазначеного питання.

Встановлено, що в ухвалі суду касаційної інстанції зазначаються:

1) час і місце її постановлення;

2) найменування суду, прізвища та ініціали головуючого та суддів;

3) найменування справи та імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;

4) короткий зміст заявлених вимог;

5) посилання на рішення суду першої та апеляційної інстанцій;

6) узагальнені доводи касаційної скарги;

7) мотиви суду з посиланням на закон, яким він керувався (суду касаційної інстанції);

8) наслідки розгляду касаційної скарги, які формулюються у резолютивній частині із зазначенням висновку суду касаційної інстанції, розподілу судових витрат, строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

У ч. 2 наголошено, що у разі скасування судового рішення (було «судових рішень») і направлення справи на новий розгляд в ухвалі повинно бути зазначено, які порушення права було допущено судом першої або апеляційної інстанції. Такої конкретизації раніше не було.

Статтею 346 ЦПК про зміст рішення суду касаційної інстанції як у первісній редакції, так із внесеними Законом від 16 березня 2006 р. № 3570-IV до неї змінами оновлено норми із цього питання.

Встановлено, що у рішенні суду касаційної інстанції зазначаються:

1) час і місце його ухвалення (було «постановлення»);

2) найменування суду, прізвища та ініціали головуючого та суддів;

3) найменування справи та імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;

4) короткий зміст заявлених вимог;

5) посилання на рішення суду першої та апеляційної інстанцій, встановлені цими рішеннями факти, визначені відповідно до них правовідносини;

6) узагальнені доводи особи, яка подала касаційну скаргу (було «доводи касаційної скарги», «касаційного подання прокурора»);

7) мотиви, на підставі яких суд касаційної інстанції змінив або скасував судові рішення і ухвалив нове (про ухвалення нового рішення не йшлося); згідно зі ст. 17 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV) в ухвалі суду касаційної інстанції мають бути також посилання на відповідні положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та на практику Європейського суду з прав людини як на джерело права;

8) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду (цих вимог раніше не було);

9) назва, стаття, її частина, абзац, пункт, підпункт, на підставі якого вирішено справу, а також процесуального закону, якими суд керувався (зроблено тотожними ці вимоги як для матеріального, так і процесуального закону). Згідно зі ст. 17 Закону № 3477-IV у рішенні, як і в ухвалі суду касаційної інстанції, мають бути також посилання на відповідні положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як на джерело права;

10) висновок суду про скасування або зміну рішення, задоволення позову або відмову в позові повністю чи частково, вказівку щодо розподілу судових витрат, строку і порядку набрання рішенням законної сили та його оскарження.

Норма ст. 347 ЦПК про проголошення рішення і ухвали судом касаційної інстанції, за якою це відбувалося за правилами, встановленими ст. 218 цього Кодексу, Законом від 16 березня 2006 р. №3570-IV викладена в новій редакції. У ній ст. 347 названо: «Оголошення судом касаційної інстанції про прийняте рішення (ухвалу)». Зміст її передбачає, що прийняте рішення (ухвалу) суд касаційної інстанції оголошує особам, які беруть участь у справі. Відсилка в цій статті до ст. 218 тепер відсутня, фактично виключена.

Спробуємо розібратися в чому суть цих змін.

Стаття 21 ЦПК передбачала, що рішення суду або вступна та резолютивна частина проголошуються негайно після судового засідання і прилюдно, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Головуючий роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. У разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної і резолютивної частини судового рішення суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитись з повним рішенням суду. Відсутність зараз у ст. 347 ЦПК посилань на ст. 218 ЦПК звільняє суд касаційної інстанції від додержання ряду положень, про які йдеться у цій статті, а не від обов'язку діяти при ухваленні рішення чи постановленні ухвали у відповідності з ч. 1 ст. 343 ЦПК. За її нормою суд касаційної інстанції ухвалює рішення та постановляє ухвалу відповідно до правил, встановлених ст. 19 та гл. 7 розд. III цього Кодексу з винятками і доповненнями, встановленими статтями 344—346 ЦПК.

Відповідно до ст. 209 з цієї глави рішення суду ухвалюється іменем України негайно після закінчення судового розгляду, ухвалюється, оформляється і підписується в нарадчій кімнаті. У виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення може бути відкладено

на строк не більше, ніж п'ять днів з дня закінчення розгляду справи, але вступна і резолютивна частини рішення мають бути підписані всім складом суду і приєднані до справи.

Виходячи з цього суд касаційної інстанції згідно з ст. 347 ЦПК оголошує у судовому засіданні особам, які беруть участь у справі, про прийняте рішення (ухвалу), ухвалене (постановлену) у відповідності із зазначеними правилами.

Оскільки за змістом ст. 347 ЦПК оголошення про прийняте рішення не можна розуміти як повідомлення про сам факт його прийняття, у такому разі може йтися про оголошення рішення в частині висновку суду, строку і порядку набрання рішенням законної сили та його оскарження. При цьому немає значення і не вимагається повідомлення про те, чи повним на час його оголошення є прийняте рішення, чи складено лише його вступну та резолютивну частини.

Правила ст. 348 про порядок розгляду касаційної скарги, що надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду викладено з редакційними і змістовими уточненнями.

Встановлено, що в тому разі, коли касаційну скаргу на судові рішення було подано в установлені цим Кодексом строки, але вона надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи, або коли строки на подання касаційної скарги у зв'язку з пропусшенням їх з поважних причин було поновлено або продовжено і особа, яка подала касаційну скаргу, не була присутня під час розгляду справи, суд касаційної інстанції розглядає справу за правилами, встановленими цією главою (гл. 2 розд. V). Підкреслене уточнення доповнює умови, з врахуванням яких може бути розглянута касаційна скарга, подана після закінчення строку на касаційне оскарження. Для цього мало, що цей строк пропущено з поважних причин. Необхідно, ще щоб цей строк пропустила особа, яка бере участь у справі, але на була присутня під час розгляду справи. З викладу норми випливає, що в ній йдеться саме про особу, яка брала участь у справі, подала скаргу після закінчення касаційного розгляду справи та не була присутня під час цього розгляду справи. Тобто ця умова не стосується осіб, які не брали участі у справі, рішенням в якій вирішено про її права та обов'язки.

Залежно від обґрунтованості зазначених вище касаційних скарг, суд відповідно постановляє ухвалу або ухвалює рішення згідно з вимогами щодо їх змісту ст. 345 або 346 ЦПК. При цьому, за наявності підстав, може бути скасовано ухвалу або рішення суду касаційної інстанції (ч. 2). Такою підставою можна вважати обґрунтовані доводи запізнілих касаційних скарг, які не могли за її відсутністю бути враховані судом касаційної

інстанції при перевірці правильності застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права, хоча мали значення для вирішення справи.

Частина 2 ст. 348 ЦПК передбачає можливість скасування ухвали або рішення суду касаційної інстанції, але не визначає, що має бути наслідком їх скасування.

Якщо ухвала або рішення суду касаційної інстанції скасовано, то не залишається нічого іншого як новий розгляд касаційної скарги судом касаційної інстанції. Оскільки це так, то в ухвалі (а це має бути саме ухвала) касаційного суду про скасування своєї ухвали або рішення має йтися лише про їх скасування у зв'язку з надходженням нових касаційних скарг, а не про задоволення цих скарг.

Положення ст. 21 ЦПК про недопустимість повторної участі судді в розгляді справи на такі випадки не поширюються.

Зі змісту ч. 2 ст. 348 ЦПК випливає, що у разі, коли доводи касаційної скарги, що надійшла після закінчення касаційного розгляду, не могли бути підставою для скасування рішення чи ухвали суду касаційної інстанції, вона ухвалою цього суду залишається без задоволення.

Касаційні скарги, що надійшли після закінчення касаційного розгляду, розглядаються у порядку, встановленому ст. 333 ЦПК.

У статті 349 ЦПК йдеться не про чинність рішень і ухвал суду касаційної інстанції як це було раніше, а про законну силу рішення і ухвали суду касаційної інстанції (із змінами, внесеними до цієї статті Законом від 16 березня 2006 р. № 3570-IV). Визначено, що рішення і ухвала суду касаційної інстанції набирають законної сили з моменту їх проголошення (ч. 1).

Введено нову норму про те, що з моменту оголошення рішення або ухвали судом касаційної інстанції скасовані рішення та ухвали суду першої або апеляційної інстанції втрачають законну силу (ч. 2).

Є підстави вважати, що в цій нормі виражено механізм реалізації законної сили ухвали чи рішення суду касаційної інстанції. Норма закону визначає долю законної сили скасованого рішення та ухвали суду першої чи апеляційної інстанції, про що немає потреби говорити в ухвалі чи рішенні суду касаційної інстанції, вона настає в силу закону без спеціальної вказівки в ухвалі чи рішенні суду касаційної інстанції. У зв'язку з цим ст. 345 і 346 ЦПК відповідно про зміст ухвали і рішення суду касаційної інстанції не містять вимог про таку вказівку у зазначених судових рішеннях.

Виникає питання: «Що може означати не відтворення у ст. 349 існуючої норми, що ухвалені

судом касаційної інстанції рішення або ухвали оскарженню не підлягають?» Таке посилання в ухвалі чи рішенні суду касаційної інстанції було правомірним і необхідним до встановлення гл. 3 розд. V ЦПК права оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами, при реалізації якого судові рішення в цивільних справах після їх перегляду у касаційному порядку можуть бути переглянуті у зв'язку з винятковими обставинами. Зараз в ухвалах чи рішеннях про перегляд судових рішень вказівка про те, що вони не підлягають оскарженню після їх розгляду апеляційним судом має бути лише в тому разі, якщо вони прийняті у провадження у зв'язку з винятковими обставинами (ст. 360 ЦПК).

То як же за цих умов має бути реалізовано положення п. 8 ст. 345 і п. 10 ст. 346 ЦПК відповідно про зазначення в ухвалі або рішенні суду касаційної інстанції відомостей щодо їх оскарження? Як варіант відповіді на це питання можна сказати, що в ухвалі та рішенні суду касаційної інстанції має бути вказано, що вони можуть бути оскаржені у зв'язку з винятковими обставинами.

Статтею 350 введено у ЦПК нову норму — про окрему ухвалу суду касаційної інстанції, про поновлення яких до набрання чинності цим Кодексом передбачалося лише у розд. «Позовне провадження». Визначено, що суд касаційної інстанції у випадку і порядку, встановлених ст. 211 цього Кодексу, може постановити окрему ухвалу, в якій зазначити порушення норм права і помилки, допущені судом першої або апеляційної інстанцій, які не є підставою для скасування їх рішення чи ухвали.

Вважаємо, що, насамперед, цю норму слід розглядати як встановлення засобу процесуального впливу суду касаційної інстанції на усунення та запобігання недоліків у діяльності судів першої і апеляційної інстанції з розгляду цивільних справ, підвищення рівня цієї діяльності.

У першу чергу до порушень норм права і помилок, за наявності яких суд касаційної інстанції може постановити окрему ухвалу, можна віднести зазначені у ч. 2 ст. 338 ЦПК порушення чи неправильне застосування судом першої або апеляційної інстанцій норм процесуального права, яке не призвело до скасування судового рішення, не могло призвести до неправильного вирішення справи. До них можуть бути віднесені такого ж характеру недоліки у застосуванні норм матеріального права.

На зазначені недоліки суд касаційної інстанції може реагувати постановленням окремої ухвали і при скасуванні оскаржених судових рішень, якщо про ці недоліки не йдеться в ухвалі або рішенні суду касаційної інстанції.

Оскільки норма ст. 350 визначає, що суд касаційної інстанції постановляє окрему ухвалу

у випадках і порядку, встановлених ст. 211 ЦПК, то його правомочність на реагування окремими ухвалами не обмежується постановленням окремих ухвал щодо порушення норм права та помилки, допущені судами першої та апеляційної інстанцій. Встановивши при розгляді справи причини та умови, що сприяли вчиненню порушень іншими відповідальними органами та особами, суд касаційної інстанції також може реагувати на це винесенням окремої ухвали.

Хоча у ст. 350 зазначено, що суд касаційної інстанції може постановляти окремі ухвали, тобто діє на свій розсуд, але, виходячи з конституційних засад законності судочинства, мову можна вести і про обов'язковість цього.

Окремі ухвали суду касаційної інстанції, як і окремі ухвали суду апеляційної інстанції, оскарженню не підлягають, однак за наявності підстав, передбачених ст. 361 ЦПК, можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Відповідно до ст. 211 ЦПК окремі ухвали суду касаційної інстанції направляє відповідним особам чи органам для вжиття заходів щодо усунення порушень і помилок в діяльності судів, причин та умов порушень в діяльності інших органів та осіб.

Щодо судів, то такими особами та органами, яким направляється окрема ухвала, залежно від характеру порушень та помилок, можуть бути: суддя, який їх допустив, голова відповідного суду, відповідні кваліфікаційні комісії чи орган суддівського самоврядування, Вища рада юстиції.

Суду касаційної інстанції має бути повідомлено про вжиті заходи протягом місяця з дня надходження ухвали.

Новою є норма ст. 351 ЦПК «Оформлення судових рішень суду касаційної інстанції, видача та направлення їх особам, які беруть участь у справі». Згідно з цією статтею рішення суду касаційної інстанції оформляються, видаються або надсилаються в порядку, встановленому ст. 222 цього Кодексу (ч. 1).

Відповідно до цього порядку копія ухвали чи рішення суду касаційної інстанції цим судом особам, які брали участь у справі і в судовому засіданні, в якому постановлена ухвала чи ухвалено рішення, видаються копії цих судових рішень на їхню вимогу не пізніше п'яти днів з дня оголошення судового рішення судом касаційної інстанції.

Особам, які брали участь у справі, але не були присутніми в судовому засіданні суду касаційної інстанції, цей суд копії судових рішень надсилає їм протягом п'яти днів з дня оголошення рішення рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Копії судових рішень суду касаційної інстанції цим судом видаються і надсилаються без оплати.

Повторно копії судових рішень суду касаційної інстанції видаються судом першої інстанції, де зберігається справа за заявою особи, яка брала участь у справі, за плату у розмірі, встановленому законодавством (ч. 2). Особа, яка брала участь у справі і в судовому засіданні суду касаційної інстанції, але не зверталася з вимогою до цього суду про видачу копії судових рішень суду касаційної інстанції, може одержати їх у суді першої інстанції, де зберігається справа без оплати, оскільки оплачується видача повторної копії.

У зазначеному суді копії судових рішень за вмотивованою заявою згідно зі ст. 9 Закону від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV «Про доступ до судових рішень» має право одержати особа, яка не брала участі у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосуються її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, за плату в розмірі, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Розмір оплати за повторну видачу копій судових рішень особам, які брали участь у справі, і копії судових рішень особам, які не брали участь у справі, якщо судові рішення безпосередньо стосуються їх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, у даний час визначається у відповідності з підпунктом «и» п. 1 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» (0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожен аркуш копії).

Норма ст. 352 ЦПК про повернення справи із змінами, внесеними Законом від 16 березня 2006 р. № 3570-IV, відрізняється від тієї, що існувала раніше, тим, що суд касаційної інстанції після закінчення касаційного провадження повинен повернути справу до суду, який її розглядав, у певний строк. Спочатку було встановлено, що справа повертається цьому суду протягом семи днів, а потім з врахуванням реальних можливостей відповідно до Закону від 16 березня 2006 р. № 3570-IV визначено, що справа має повертатися до суду, який її розглядав, — протягом десяти днів. Таким судом розуміється відповідний суд першої інстанції.

На відміну від ст. 351 ЦПК, відповідно до якої встановлений строк обчислюється з дня оголошення судового рішення суду касаційної інстанції, строк повернення справи до суду першої інстанції обчислюється з наступного дня після закінчення касаційного провадження. У касаційному провадженні після оголошення судового рішення ще провадиться оформлення судових рішень, видача та направлення копії їх особам, які беруть участь у справі, для чого встановлено п'ятиденний строк і тільки після цього касаційне провадження закінчується. Таким чином, з наступного після вчинення цих дій дня має обчислюватися строк повернення судом касаційної інстанції розглянутої ним справи.

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

Повторність та сукупність злочинів: окремі питання кваліфікації

М.А. Мороз,
суддя Верховного Суду України

Включення до чинного Кримінального кодексу України (далі — КК) правових норм, в яких сформульовано дефініції понять «повторність», «сукупність» та «рецидив злочинів», є новим етапом розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Адже законодавче визначення цих понять означає включення до кодифікації кримінального законодавства нового кримінально-правового інституту множинності злочинів. У теорії кримінального права множинність злочинів визначають як вчинення особою самостійно чи в співучасті двох і більше осіб умисних злочинних діянь, кожне з яких утворює склад самостійного злочину і за жодне з яких особу не притягали до кримінальної відповідальності, або вчинення нового умисного злочину особою, яка має непогашену (незняту) судимість за раніше вчинений злочин¹.

Запровадження у вітчизняне законодавство інституту множинності злочинів, передбачення правових наслідків повторності, сукупності та рецидиву в КК є, безперечно, позитивним правовим явищем. Кримінально-правовий інститут множинності злочинів нарешті отримав належне йому місце в національній кодифікації кримінального законодавства в одному класифікаційному ряді з кримінально-правовими інститутами незакінченої злочинної діяльності та співучасті у злочині.

Разом із тим правозастосовна практика свідчить, що у зв'язку із законодавчою регламентацією кримінальної відповідальності за повторність і сукупність злочинів виникли певні колізії в напрацьованій раніше практиці кваліфікації дій, що утво-

рюють множинність злочинів. Слідчі, прокурори, судді, в тому числі й судді Верховного Суду України, ще не мають єдиної точки зору щодо того, в яких випадках вчинення особою двох і більше самостійних злочинів належить кваліфікувати за ознаками повторності, а в яких — за ознаками сукупності, що на практиці призводить до неправильної кваліфікації злочинних дій особи, яка притягається до кримінальної відповідальності.

Причини таких помилок здебільшого в тому, що законодавець всупереч правилам законодавчої техніки дав нечітке визначення поняттям «повторність» і «сукупність злочинів», крім того, надав їм рівнозначності, хоча, на нашу думку, повторність є лише окремим видом сукупності чи рецидиву злочинів.

Розглянемо особливості кваліфікації неодноразово вчинених злочинних діянь за ознаками повторності та сукупності, звернувши увагу на законодавчу структуру статей Особливої частини КК. Відповідно до правил законодавчої техніки в статтях зазначеної частини КК описуються:

– ознаки одного простого складу злочину (в таких випадках стаття КК не розбивається на окремі частини, як, наприклад, статті 116—119, 182, 195—198 та ін.);

– ознаки двох і більше простих складів різних злочинів (стаття КК складається з двох і більше окремих частин — наприклад статті 180, 183, 184 КК та ін.);

– ознаки основного (простого) складу злочину і, додатково, одного або декількох кваліфікованих чи особливо кваліфікованих його складів (стаття КК складається з двох і більше окремих частин, причому перша частина статті містить опис основного (простого) складу злочину, а друга — кваліфі-

¹ Див.: Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посіб. — К., 2004. — С. 212.

куючу ознаку повторності злочину та може містити інші кваліфікуючі ознаки, в третій та решті частинах статті описуються кваліфікуючі ознаки, наявність яких утворює кваліфікований або особливо кваліфікований склад цього злочину, — наприклад статті 150, 152, 185—192 та ін.).

Неодноразові злочинні діяння особи (співучасників) можуть мати склади злочинів, передбачених усіма типами статей Особливої частини КК у різних хронологічних і ситуаційних комбінаціях. Залежно від структури таких комбінацій вчинення двох або більше злочинів в одному випадку визнається повторністю, в іншому — сукупністю. Порівнюючи зміст ч. 1 та ч. 3 ст. 32 КК між собою та зі змістом ч. 2 ст. 33 цього Кодексу, можна припустити, що коли кожен злочин із певної множинності злочинів у виді їх сукупності згідно з вимогами ч. 2 ст. 33 того ж Кодексу підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК окремо, то всі злочини, що мають ознаки повторності, з метою кваліфікації (зазначення в постанові про притягнення як обвинуваченого, обвинувальному висновку чи вироку юридичної формули обвинувачення) можна групувати. При повторності кожну групу злочинів кваліфікують або за однією і тією ж статтею Особливої частини КК (коли кожне із повторних злочинних діянь містить тільки простий склад злочину), або за тією частиною статті, в якій описується кваліфікуюча ознака повторності.

Юридичні формули обвинувачення в документах, у яких фіксуються рішення слідчого, прокурора чи суду про кваліфікацію злочинів з простими складами у випадках їх повторності, будують так:

— два і більше злочинів кваліфікують за однією статтею Особливої частини КК, яка не розбита на частини;

— два і більше злочинів кваліфікують за однією з частин статті Особливої частини КК, яка розбита на частини, кожна з яких передбачає відповідальність за різні злочини з простими складами.

У випадках неодноразового вчинення злочинів з простими та акцесними кваліфікованими складами формули обвинувачення будують так:

— два і більше злочинів з простими складами кваліфікують тільки за частиною статті Особливої частини КК (як правило, це частина друга статті, яка містить кваліфікуючу ознаку повторності злочинів);

— два і більше злочинів, передбачених різними частинами однієї і тієї ж статті, якщо хоча б один самостійний злочин з певної множинності злочинів крім ознаки повторності має й інші кваліфікуючі ознаки, утворюють реальну сукупність (ч. 1 ст. 33 КК) і відповідно кваліфікуються за правилами, передбаченими цією нормою, тобто кожну частину статті, під ознаки якої підпадає

той чи інший вчинений злочин, вказують в юридичній формулі обвинувачення окремо;

— до двох і більше злочинів з простими та кваліфікованими складами застосовується комбінований з двох попередніх конструкцій спосіб побудови формули обвинувачення.

Таким чином, повторність, передбачена ч. 1 ст. 32 КК, охоплює виключно випадки послідовного вчинення злочинів, які мають лише основний (простий) склад, описаний в окремій статті цього Кодексу або її частині, якщо стаття розбита на кілька частин. При кваліфікації такої повторності злочинів в юридичній формулі обвинувачення вказують статтю Особливої частини КК, а якщо стаття складається не з однієї частини, то і відповідну частину статті. У вербальному формулюванні обвинувачення зазначають всі ознаки кожного із злочинних діянь, що утворюють таку множинність злочинів.

Наведені способи побудови юридичних формул обвинувачення стосувалися повторності злочинів, які в теорії кримінального права визначаються терміном «тотожні злочини».

У випадку, коли певна множинність злочинів складає повторність, передбачену ч. 3 ст. 32 КК, то така множинність складається вже не з тотожних, а з однорідних злочинних діянь. Причому властивість однорідності не так притаманна таким злочинам за їхньою юридичною природою, як надана їм волею законодавця. Останній, виходячи з тих чи інших міркувань, наприклад з відношень єдності родового об'єкта, мотиву і мети злочинів, визначив в Особливій частині КК випадки, коли неодноразове вчинення певних відмінних один від одного за деякими ознаками злочинів, вчинених у різній послідовності, до того ж передбачених різними статтями цього Кодексу, також визнається повторністю. Статті Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за діяння, що утворюють множинність злочинів, зазначаються або в примітках до статей (наприклад, у п. 1 примітки ст. 185), або безпосередньо в тексті статті зазначеної частини цього Кодексу (наприклад, у статтях 307, 308).

Наведемо особливості кваліфікації однорідних злочинів. У разі вчинення двох і більше злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини КК та визнаних такими, що утворюють повторність, за відсутності інших кваліфікуючих ознак злочини кваліфікують за частиною, в якій описуються ознаки їх повторності, тієї статті Особливої частини цього Кодексу, якою передбачена відповідальність за вчинення: наступного злочину — у разі вчинення тільки двох таких злочинів; злочину, за який передбачена найбільш сувора санкція, — у разі вчинення трьох і більше злочинів; нового злочину, — якщо мала місце повторність злочинів у формі рецидиву. Такий підхід до кваліфікації однорідних злочинів відповідатиме правовим позиціям

Верховного Суду України. Зокрема, постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» (далі — постанова від 25 грудня 1992 р. № 12), в п. 23 якої роз'яснено: «У випадку вчинення винною особою декількох злочинів, передбачених однією із вказаних статей (140, 141, 143, 144 Кримінального Кодексу УРСР 1963 р.) — за чинним *КК статті 185, 186, 190, 189*, — її дії за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою тієї чи іншої статті. Додатково кваліфікувати перший злочин ще і за частиною першою даної статті не потрібно». Це роз'яснення було дано задовго до визначення у вітчизняному законодавстві понять, що стосуються інституту множинності злочинів, утім, після прийняття *КК* така правова позиція Верховного Суду України не змінилася. Наприклад, у п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначено, що при вирішенні питання про повторність злочинів, передбачених статтями 368 і 369 *КК*, необхідно керуватися п. 3 примітки до ст. 368 цього Кодексу (у вказаному пункті передбачено: «Повторним у статтях 368 і 369 *КК* визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями»). «Цією ознакою — роз'яснив далі Пленум Верховного Суду України — охоплюється як перший, так і наступні злочини, тому кваліфікувати перший з них ще й за ч. 1 ст. 368 чи 369 не потрібно». У п. 15 зазначеної постанови наведено винятки з цього правила, які стосуються особливостей кваліфікації неодноразового хабарництва в ситуаціях, коли одні злочини були закінчені, а інші — ні, та різних видів співучасті в хабарництві, що повинні кваліфікуватися з посиланням на відповідну частину ст. 15 чи ст. 27 *КК*.

Сукупністю злочинів є вчинення двох і більше злочинів, не об'єднаних єдиним умислом та різних за своїми складами, тобто передбачених різними статтями або частинами однієї і тієї ж статті. Порядок кваліфікації сукупності злочинів безпосередньо визначено законодавцем у ч. 2 ст. 33 *КК*. Є також роз'яснення Верховного Суду України щодо застосування зазначеної норми при кваліфікації сукупності злочинів. Так, у п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» роз'яснено, що при вирішенні питання про кваліфікацію дій винних осіб, які під час вчинення хуліганських дій вчинили й інші злочини, передбачені різними статтями *КК*, а також коли хуліганські дії містять ознаки, передбачені різними частинами ст. 296 цього Кодексу, за наявності реальної сукупності злочинів судам належить виходити із положень, встановлених у ст. 33 *КК*.

Проте, коли немає зваженості в підходах щодо кваліфікації неодноразових злочинних діянь за ознаками повторності або сукупності злочинів, іноді в практиці судів аналогічні за своєю кримінально-правовою природою діяння, що утворюють множинність злочинів, кваліфікуються і як повторність, і як сукупність.

Наведемо типові приклади.

6 вересня 2005 р. Б. засуджено за ч. 1 ст. 309 *КК* до одного року позбавлення волі, за ч. 2 цієї статті — до двох років позбавлення волі й остаточно визначено йому покарання у виді двох років позбавлення волі.

Б. визнано винним у тому, що у вересні 2003 р. він незаконно назбирав дикорослої коноплі, яка є наркотичним засобом, і незаконно зберігав її без мети збуту, а також у травні 2004 р. у не встановленої слідством особи незаконно придбав і зберігав без значеної мети рослини коноплі.

Прокурор вніс до Верховного Суду України касаційне подання, в якому порушив питання про зміну вироку у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. Він просив виключити з вироку кваліфікацію дій Б. за ч. 1 ст. 309 *КК* та вважати його засудженим за ч. 2 цієї статті, обґрунтовуючи це тим, що засуджений вчинив два тотожні злочини, а тому його дії мають бути визнані повторними і кваліфікуватися лише за ч. 2 ст. 309 *КК*.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, розглянувши справу, дійшла висновку, що суд першої інстанції, кваліфікуючи дії Б. за ч. 1 і ч. 2 ст. 309 *КК*, допустив помилку — не врахував, що засуджений вчинив два тотожні злочини, які відповідно до ст. 32 *КК* визнаються повторними і мають кваліфікуватися за ч. 2 ст. 309 цього Кодексу.

У зв'язку з цим колегія суддів постановила ухвалу, якою касаційне подання прокурора задовольнила: вирок суду першої інстанції змінила, виключивши з нього кваліфікацію дій Б. за ч. 1 ст. 309 *КК*².

Отже, помилку, якої припустився суд першої інстанції, було виправлено.

Однак не завжди Верховний Суд України вирішує подібні справи таким чином.

13 вересня 2005 р. Н. було засуджено за частинами 1, 2 ст. 186, ч. 2 ст. 296, ч. 1 ст. 122, ст. 186 *КК* і за сукупністю злочинів йому остаточно визначено покарання у виді чотирьох років шести місяців позбавлення волі.

Н. визнано винним у тому, що він протягом короткого часу відкрито викрав майно Д., вчинив хуліганство стосовно Б., заподіявши тому під час цих дій середньої тяжкості тілесні ушкодження, та повторно вчинив крадіжку належного йому майна.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про зміну вироку: виключення з нього рішення про кваліфікацію дій Н. за ч. 1 ст. 186 *КК*.

² Див.: Кримінальна справа № 05-4809км05 // Архів Волноваського районного суду Донецької області.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України не погодилася з наведеними в касаційному поданні доводами і відмовила в його задоволенні, зазначивши в ухвалі таке: «Відповідно до ст. 33 КК сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. При сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Злочини, вчинені засудженим, не були охоплені єдиним умислом, тому його дії за епізодом викрадення майна, належного Д., правильно кваліфіковано як злочин з окремим від інших епізодів складом за ч. 1 ст. 186 КК»³.

У цій справі і вирок суду першої інстанції, і ухвала касаційного суду не узгоджуються з роз'ясненням, даним у п. 23 постанови від 25 грудня 1992 р. № 12.

В іншій справі питання щодо кваліфікації дій, що утворюють множинність злочинів, було вирішено по-іншому.

16 січня 2006 р. К. було засуджено за ч. 1 ст. 263, частинами 1, 2, 3 ст. 185 КК і за сукупністю злочинів йому остаточно визначено покарання у виді трьох років позбавлення волі.

К. визнано винним у тому, що у червні 2005 р. він незаконно придбав і зберігав вогнепальну зброю, а також протягом серпня—жовтня того ж року вчинив сім епізодів крадіжок майна різних громадян.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про зміну вироку, посиляючись на неправильне застосування кримінального закону. Він зазначив, що злочинні дії К. безпідставно кваліфіковано за ч. 1 ст. 185 КК, оскільки вчинене засудженим повністю охоплюється складом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України своєю ухвалою касаційне подання задовольнила: вирок суду першої інстанції щодо К. змінила, виключивши з нього рішення про кваліфікацію дій засудженого за ч. 1 ст. 185 КК, і постановила вважати його засудженим за ч. 2 ст. 185 КК та на підставі ст. 70 КК остаточно визначила йому покарання, передбачене цим законом та ч. 1 ст. 263 і ч. 3 ст. 185 КК.

У мотивувальній частині ухвали було зазначено, що К. вчинив у серпні 2005 р. крадіжку майна Є. без кваліфікуючих ознак. А як роз'яснено в п. 23 постанови від 25 грудня 1992 р. № 12, у випадку вчинення особою декількох крадіжок чужого майна, її дії за відсутності інших кваліфікуючих ознак кваліфіку-

ються за ч. 2 ст. 185 КК без додаткової кваліфікації першої крадіжки ще і за ч. 1 цієї статті⁴.

Із огляду на наведене можна зробити такий висновок: лінія відмежування повторності від сукупності у мотивувальних висновках Верховного Суду України у справі щодо Д. має вихідним пунктом поняття «тотожність злочинів», у справі щодо Н. — єдність умислу, а в справі щодо К. — роз'яснення, наведені в постанові Пленуму Верховного Суду України. Так, різні вихідні точки в мотивуванні ухвал, постановлених різними складами касаційного суду при розгляді однієї категорії справ, свідчать, що єдиної точки зору щодо критеріїв розмежування повторності та сукупності злочинів немає.

Складність розмежування повторності злочинів від сукупності злочинів полягає, на нашу думку, в тому, що для правильної кваліфікації кількох злочинів, вчинених особою (співучасниками) в різний час, поки що недостатньо звернутися до визначення наведених у чинному КК понять «повторність» і «сукупність» злочинів та їх порівняти. «Ключ» до розкриття змісту цих понять і правильної кваліфікації злочинів іноді потрібно «знаходити» в роз'ясненнях Верховного Суду України. Проте, вирішуючи питання щодо кваліфікації злочинів на підставі цих роз'яснень, можемо не мати потрібного для кожного конкретного випадку результату, тому що неможливо сформулювати окремі роз'яснення для всіх можливих випадків. Звернення з такою ж метою до теоретичних досліджень, безумовно, поглибить професійну ерудицію, однак таїть у собі ризик некритичного сприйняття висловлених в літературі думок, не апробованих практикою та які іноді суперечать чинному законодавству. Істотним недоліком законодавчого визначення понять «повторність» і «сукупність злочинів» є те, що законодавець використовує для цього формулювання, які складно розрізнити.

Розглянемо деякі норми інституту множинності, передбачені в Кримінальному кодексі Російської Федерації (далі — КК РФ). При цьому зауважимо, що початково визначена система норм інституту множинності в КК РФ проіснувала трохи більше семи з половиною років: Федеральним законом РФ від 21 липня 2004 р. № 73-ФЗ «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу Російської Федерації» ст. 16 КК РФ («Неодноразовість злочинів») ⁵ було виключено з цього Кодексу. У зв'язку з цим змінено поняття «сукупність злочинів»: ч. 1 ст. 17 КК РФ («Сукупність злочинів») було доповнено вказівкою: «...якщо вчинення двох або більше злочинів передбачене статтями Особливої частини КК РФ як кваліфікуюча обставина, винний несе від-

³ Див.: Кримінальна справа № 05-1191км05 // Архів Петровського районного суду м. Донецька.

⁴ Див.: Кримінальна справа № 05-4117км05 // Архів Вільнянського районного суду Запорізької області.

⁵ Тут і далі — переклад автора.

повідальність лише за єдиний злочин, а не за кожен із них»⁶. Зазначені законодавчі зміни були внесені з метою усунути допущені в первинній редакції КК РФ неточності у формулюванні понять, що стосуються інституту множинності злочинів. Як висловився з цього приводу Голова Верховного Суду РФ В.М. Лебедев: «Раніше в судовій практиці виникали серйозні труднощі при розмежуванні понять неодноразовості і продовжуваного злочину. Ця зміна не тільки має велике практичне значення, а й надає нового змісту теорії множинності злочинів»⁷.

Наведемо положення ст. 17 КК РФ:

«1. Сукупністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, за жоден з яких особу не було засуджено, за винятком випадків, коли вчинення двох і більше злочинів передбачене статтями Особливої частини цього Кодексу як обставина, що тягне більш суворе покарання. При сукупності злочинів особа несе кримінальну відповідальність за кожен вчинений злочин за відповідною статтею або частиною статті цього Кодексу.

2. Сукупністю злочинів визнається і одна дія (бездіяльність), яка містить ознаки злочинів, передбачених двома або більше статтями цього Кодексу.

3. Якщо злочин передбачено загальною і спеціальною нормами, сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою».

Відверто скажемо, знайомство із законодавчою структурою ст. 17 КК РФ наштовхнуло нас на аналітичні роздуми. Та чи може бути інакше, коли в законодавстві іншої держави «зустрічаєш» конструкцію

з двох речень, що за своєю інформативністю дорівнює аж двом статтям КК. Потрібно звернути увагу й на те, що в частинах 2 і 3 ст. 17 КК РФ визначено ідеальну сукупність злочинів та конкуренцію кримінально-правових норм (дефініції цих понять поки що не включені до кодифікації норм кримінального законодавства цієї країни). Треба віддати належне російським правникам, котрі коротко й чітко сформулювали норму, в якій дається визначення необхідних для правильної кваліфікації ознак множинності злочинів. Отже, ми маємо добрий взірць.

На нашу думку, нагально потрібно удосконалити вітчизняне кримінальне законодавство, пам'ятаючи, що досконалість правових норм КК, як і будь-якого іншого закону, виявляється не у великих науково-практичних коментарях до кодексів, а в обґрунтованості, ясності та однозначності формулювання цих норм. В.Р. Кудрявцев із цього приводу висловився так: «Для того, щоб загальні правила кваліфікації злочинів стали нормами закону, вони мають бути сформульовані дуже точно, лаконічно, чітко, а до цього багаторазово перевірені на практиці»⁸.

Із метою удосконалення КК вважаємо за необхідне внести пропозиції щодо зміни розд. VII цього Кодексу. Зі свого боку пропонуємо виключити із ст. 32, заголовка розд. VII КК та ст. 35 цього розділу слово «повторність», а ст. 33 КК викласти в редакції, аналогічній редакції ст. 17 КК РФ.

Внесення запропонованих змін відповідатиме роз'ясненню, викладеним у постановках Пленуму Верховного Суду, та сприятиме однозначності правозастосовної практики.

⁶ Див.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева. — М., 2006. — С. 35.

⁷ Див.: Там само.

⁸ Див.: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. — М., 2004. — С. 31.

Міжнародні зв'язки

24 квітня 2007 р. у Верховному Суді України відбулася робоча зустріч з експертами спільної програми Ради Європи та Європейської комісії «Україна: Порядок добору і призначення суддів, підготовка, дисциплінарна відповідальність, управління судовими справами і методи альтернативного врегулювання спорів» (далі — Програма).

У зустрічі взяли участь заступник голови Ради суддів України, голова Військової судової колегії Верховного Суду України Олександр Волков, голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддя Верховного Суду України Ігор Самсін, в.о. начальника відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України Наталія Напрієнко, начальник відділу кваліфікації суддів Державної судової адміністрації України Любов Маруліна.

У ході зустрічі обговорювалися питання імплементації проекту, зокрема частини, що стосується управління судовими справами (діловодства) та заходів, які вже відбулися.

Олександр Волков поінформував присутніх про те, що нещодавно відбулося засідання Ради суддів України, під час якого обговорювалися гострі проблеми, які стоять сьогодні перед

судочинством, пов'язані з нестабільною політичною ситуацією в державі.

Ігор Самсін зауважив, що зараз є актуальним питання добору, призначення та дисциплінарної відповідальності суддів. Необхідно визначитися з критеріями та оцінкою вже існуючих методик, отримати експертні висновки щодо застосування норм європейського права як норм прямої дії в національному законодавстві (наприклад, проведення конкурсного добору при призначенні судді на посаду).

Експерт Програми Берт Маан зауважив, що поділяє занепокоєність суддів нинішньою ситуацією в Україні, та підкреслив, що судочинство має бути незалежним від політичних проблем. Саме на це й спрямована співпраця з Радією Європи та Європейською комісією, яка триває вже 10 років. За цей період у судоустрої України відбулося багато позитивних змін, а нова Програма, яка працює в Україні протягом року, спрямована на вирішення складних питань. Основна мета спільних проектів у рамках Програми — вдосконалення судоустрою, політична та фінансова незалежність судів.

Організація та забезпечення діяльності судів

Стан розгляду судами Закарпатської області справ про злочини, вчинені неповнолітніми *

Робоча група Верховного Суду України у І півріччі 2006 р. вивчила стан розгляду судами Закарпатської області справ про злочини, вчинені неповнолітніми. За матеріалами проведеної роботи було складено відповідну довідку з висновками і пропозиціями, яку розглянуто на розширеному засіданні президії Апеляційного суду Закарпатської області. Цей суд за результатами перевірки вжив заходів до забезпечення розгляду справ щодо неповнолітніх відповідно до вимог закону.

Зважаючи на особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх Пленум Верховного Суду України у постанові від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» (далі — постанова від 16 квітня 2004 р. № 5) рекомендував головам місцевих та апеляційних судів відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» запроваджувати спеціалізацію суддів із розгляду справ названої категорії.

Головною метою введення зазначеної спеціалізації має бути безумовне дотримання судами вимог закону щодо забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві. Тому під час проведення перевірки роботи судів увагу було зосереджено на питаннях: дотримання судами області вказаних вимог закону; запровадження спеціалізації суддів із розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми; надання суддям цього регіону методичної допомоги.

У ході аналізу організації роботи в місцевих судах області робоча група встановила, що в переважній більшості судів наказом голови суду передбачено спеціалізацію суддів з розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми. Проте в деяких судах допускався розгляд зазначених кримінальних справ суддями, які не мають такої спеціалізації. При цьому іноді судді, за якими наказом голови суду закріплено розгляд кримінальних справ зазначеної категорії, розглядали меншу кількість таких справ, ніж інші судді

цього суду. Однією з причин цього було те, що в деяких судах кримінальні справи розподіляються за черговістю їх надходження, без урахування спеціалізації суддів.

Слід зазначити, що переважна більшість суддів місцевих судів, що спеціалізуються на розгляді справ про злочини, вчинені неповнолітніми, є досвідченими і мають суддівський стаж понад шість років.

Вивчення робочою групою стану розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми, в апеляційному та місцевих судах області засвідчило, що суди в основному дотримуються вимог законодавства щодо особливостей провадження у справах про вказані злочини. Однак у деяких судах допускалися порушення законодавства при розгляді справ цієї категорії.

Важливим засобом запобігання злочинності серед неповнолітніх є встановлення і притягнення до кримінальної відповідальності дорослих осіб, які втягнули неповнолітніх у вчинення злочину. У 2005 р. судами області засуджено 67 дорослих за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Під час розгляду справ щодо неповнолітніх суди повинні не тільки ретельно перевіряти обставини пред'явленого неповнолітнім обвинувачення, а й з'ясувати, чи не були останні втягнуті у злочин дорослими особами. Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови від 27 лютого 2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» звернув увагу судів на те, що відповідно до пунктів 5 і 6 ч.1 ст. 433 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) при розгляді справ про злочини неповнолітніх, у тому числі вчинені ними спільно з дорослими, поряд з іншими мають встановлюватись і обставини, що негативно впливали на виховання підсудних, та наявність дорослих підмовників й інших осіб, які втягнули їх у злочинну діяльність.

Суди також повинні з'ясувати, чи не призвело до вчинення неповнолітнім конкретного злочину те, що дорослі втягували його в антигромадську діяльність.

* Матеріал підготовлено суддею Верховного Суду України В.В. Заголдним та начальником відділу вивчення стану організації роботи судів управління вивчення та узагальнення судової практики Т.В. Кожановою.

Встановивши під час судового розгляду справи, що неповнолітній вчинив злочин внаслідок втягнення його в таке діяння дорослим, особу якого органами досудового слідства не встановлено або якого не було притягнуто за це до кримінальної відповідальності, а також виявлення фактів втягнення неповнолітнього в антигромадську діяльність, суд залежно від конкретних обставин справи своєю постановою (ухвалою) повідомляє прокурора про вчинення цих злочинів (ст. 278), або повертає справу на додаткове розслідування (ст. 281 КПК), або відповідно до статті 23² КПК виносить окрему постанову (ухвалу).

Проте суди не завжди враховували наведені роз'яснення.

Наприклад, із матеріалів справи щодо неповнолітнього С., засудженого вироком Ужгородського міськрайонного суду за ч. 3 ст. 185 Кримінального кодексу України (далі — КК), вбачається, що крадіжку було вчинено групою в складі трьох осіб, двоє з яких — дорослі особи, які втягнули неповнолітнього у вчинення цього злочину та керували його діями. Однак обвинувачення в цій справі було пред'явлене тільки неповнолітньому. Дорослі особи до кримінальної відповідальності притягнуті не були. Крім того, у матеріалах справи не міститься даних про повідомлення органами досудового слідства батьків чи осіб, що їх замінюють, про затримання і взяття під варту неповнолітнього. Суд також належним чином не виконав вимог, зазначених у п. 6 ч. 1 ст. 433 КПК, щодо обов'язкового з'ясування у справах про злочини неповнолітніх наявності дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність. Слід звернути увагу й на те, що прокурор, котрий брав участь у справі, клопотання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які втягнули у злочинну діяльність підлітка, не заявляв. А суд, у свою чергу, відповідні питання у судовому засіданні не порушив.

Участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи про злочини, вчинені неповнолітніми, в суді першої інстанції відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 45 КПК є обов'язковою. Зазначена вимога закону є однією з найважливіших особливостей провадження у справах названої категорії. В цілому як органи досудового слідства, так і суди виконують ці вимоги закону. Проте під час перевірки було встановлено факт грубого порушення закону.

Так, при провадженні досудового слідства у справі про обвинувачення неповнолітнього У. за ч. 1 ст. 185 КК його інтереси захищав адвокат. Як убачається з матеріалів справи, захисника було змінено: законний представник неповнолітнього (матір) уклала угоду з іншим захисником,

який не надав свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.

Відповідно до протоколу судового засідання Ужгородського міськрайонного суду справу стосовно У. було розглянуто взагалі за відсутності захисника неповнолітнього і таким чином було грубо порушено вимоги закону.

Із метою забезпечення прав і законних інтересів неповнолітнього суди відповідно до статей 253, 254 та 442 КПК мають повідомити учасників процесу про місце і час розгляду справи, викликати прокурора та адвоката, потерпілих, свідків і законних представників, а також повідомити про це службу та міліцію у справах неповнолітніх. Участь представників служби у справах неповнолітніх та міліції у справах неповнолітніх сприяє посиленню профілактичної роботи з підлітками й забезпечує контроль за їхньою поведінкою у період відбування покарання, яке не пов'язане з позбавленням волі. Але під час перевірки роботи судів названої області встановлено непоодинокі випадки, коли суд не вирішував питання про виклик у судові засідання представників зазначеної служби та міліції у справах неповнолітніх.

Наприклад, були відсутні дані про повідомлення служби у справах неповнолітніх і міліції у справах неповнолітніх про час і місце розгляду в кримінальних справах стосовно Д.В. і Д.М., що були розглянуті Ужгородським міськрайонним судом, а також у справі стосовно К.Т. і К.О., розглянутої Перечинським районним судом.

Виявлено випадки, коли суди не вручали законним представникам неповнолітніх підсудних копії обвинувальних висновків або вручали їх зазначеним особам із недотриманням відповідних строків, і в судових засіданнях це не перевірялося.

Наприклад, розглядаючи кримінальну справу за обвинуваченням неповнолітнього К. за ч. 2 ст. 296 КК, Ужгородський міськрайонний суд вручив підсудному копію обвинувального висновку пізніше ніж за три доби до дня розгляду справи, однак незважаючи на це судовий розгляд справи був продовжений. Із протоколу судового засідання не вбачається, що про це просив підсудний.

Деякі суди області не виконували вимог ст. 277 КПК у частині вручення підсудним, їхнім захисникам та законним представникам копій постанов прокурора про зміну обвинувачення, й при цьому не вирішувалося питання про відкладення розгляду справи. Такі випадки мали місце в Ужгородському міськрайонному суді.

Так, при розгляді кримінальної справи щодо неповнолітнього М. прокурор змінив обвинувачення і, як видно з протоколу судового засідання, оголосив про це постанову. У справі є інформа-

ція (розписка) про направлення підсудному копії обвинувального висновку (постанови), але належним чином вона не оформлена (не зазначено дату отримання підсудним копії постанови); немає у справі й повідомлення неповнолітнього щодо отримання копії постанови про зміну обвинувачення (статті 254, 286 КПК).

Із проаналізованих кримінальних справ вбачається, що вони, як правило, розглядаються в порядку, передбаченому ст. 299 КПК. Згідно зі ст. 433 названого Кодексу при цьому суд зобов'язаний з'ясувати обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, а також дані про неповнолітнього — його вік, стан здоров'я та розвитку, характеристику, умови життя, виховання й інші обставини, що встановлюються шляхом перевірки документів, які характеризують неповнолітнього, та допиту його батьків або законних представників, а також у необхідних випадках — як свідків представників служби та міліції у справах неповнолітніх. Пленум Верховного Суду України у п. 8 постанови від 16 квітня 2004 р. № 5 роз'яснив, що зважаючи на інтелектуальні, психологічні та інші особливості неповнолітніх, суди при розгляді справ щодо них повинні виважено підходити до вирішення питання про обсяг доказів, які підлягають дослідженню в судовому засіданні, і застосовувати правила ч. 3 ст. 299 КПК, тільки переконавшись у тому, що підсудний правильно розуміє зміст фактичних обставин, які не оспорується, за відсутності сумнівів щодо добровільності й істинності його позиції, а також за умови, що він усвідомлює неможливість надалі оспорювати ці фактичні обставини в апеляційному порядку. Пояснення підсудного із зазначеного питання мають бути зафіксовані в протоколі судового засідання.

Пленум також звернув увагу судів на те, що докази щодо обставин, визначених у ст. 433 КПК, та інших даних про особу підсудних мають досліджуватися незалежно від того, чи оспорується ці обставини.

Суди припускаються серйозних помилок, коли з посиланням на ст. 299 КПК, не переконавшись, що неповнолітній підсудний правильно розуміє доведеність його вини, не досліджують безпосередньо в судовому засіданні суперечливі докази. Можливо, внаслідок такого нерозуміння пред'явлене обвинувачення й не оспорується підсудним.

Наприклад, Мукачівський міськрайонний суд засудив за ч. 1 ст. 185 КК неповнолітнього К. Із протоколу судового засідання вбачається, що підсудний визнав себе винним у вчиненні злочину, тому суд дійшов висновку про недоцільність

дослідження доказів у справі. Але з пояснень потерпілого під час досудового слідства видно, що у нього було викрадено магнітолу, яку він купив за 200 грн. У постанові про виїмку вже зазначено, що потерпілому спричинено шкоду в розмірі 240 грн. Під час досудового слідства не було призначено й потім не проведено товарознавчої експертизи, а лише складено протокол огляду та оцінки вартості магнітоли приватним підприємцем, який зазначив, що вартість магнітоли становить 420 грн. Така вартість у протоколі огляду не була належним чином підтверджена: не зазначено рік випуску магнітоли, її номінальну вартість та зношеність, крім того, до цього протоколу не долучені додатки (фотографії), не зазначено відомості про особу приватного підприємця (експерта), його компетентність. Висновок про вартість вкраденої магнітоли суд не досліджував, оскільки сторони про це не просили; оцінки такому висновку, як і іншим доказам у справі, суд не дав.

В іншому випадку Мукачівський міськрайонний суд у справі щодо неповнолітнього Б., засудженого за ч. 1 ст. 185 КК, також застосував правила ч. 3 ст. 299 КПК без дослідження доказів щодо обставин, визначених у ст. 433 КПК та інших даних, що характеризують цього підсудного.

У зв'язку з наведеними фактами необхідно звернути увагу судів на неприпустимість прийняття рішення про недоцільність дослідження доказів, особливо у тих випадках, коли виникає сумнів щодо обґрунтованості та доведеності притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності, а отже, — захистити його порушені права. При провадженні у справах про злочини неповнолітніх суди мають без будь-яких обмежень виконувати вимоги ст. 433 КПК і з'ясувати вік неповнолітнього, стан його здоров'я та загального розвитку, характеристику, умови життя й виховання, обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність.

Аналіз статистичних даних за 2005 р. засвідчив, що суди області звільнили від відбування покарання з випробуванням 208 засуджених неповнолітніх, або 71,7 %. До позбавлення волі засуджено 50 неповнолітніх, або 17,2 %. Інші види основних покарань застосовувались до неповнолітніх рідко. Так, громадські роботи призначено двом неповнолітнім, штраф — сімом.

Пленум Верховного Суду України у п. 11 постанови від 16 квітня 2004 р. № 5 роз'яснив, що згідно зі ст. 98 КК до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише

штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові — штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Суди мають дотримуватися вимог ст. 98 КК щодо видів покарань, які можуть бути призначені неповнолітнім за вчинення злочину. Перелік видів покарань, наведений у цій статті, є вичерпним. Інші основні й додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо ці особи на час розгляду справи судом досягли повноліття. Під час перевірки виявлено випадок порушення зазначених вимог закону.

Так, Воловецький районний суд засудив неповнолітнього Н. за ч. 1 ст. 309 КК до одного року обмеження волі та на підставі ст. 75 цього Кодексу звільнив його від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік. На порушення вимог ст. 98 КК йому було призначено покарання у виді обмеження волі, що не передбачено законом.

У 2005 р. суди області застосували примусові заходи виховного характеру до 69 неповнолітніх, більшість з яких (40 осіб) — підлітки, що вчинили суспільно небезпечні діяння у віці від 11 до 14 років. Відповідно до ч. 2 ст. 105 КК минулого року до неповнолітніх було застосовано такі примусові заходи виховного характеру: застереження — до дев'яти підлітків, обмеження дозвілля — до чотирьох, передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, — до 55, направлено у спецшколу одну особу.

Із проведеного апеляційним судом аналізу практики розгляду справ зазначеної категорії вбачається, що в деяких випадках суди не дотримували вимог законодавства, яке регулює застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру.

Згідно з даними проведеного аналізу судової практики, деякі суди не виконують вимог ч. 3 ст. 105 КК щодо призначення строку тривалості заходів виховного характеру.

Наприклад, Виноградівський районний суд на підставі ч. 2 ст. 105 КК застосував до неповнолітніх Т. і П. примусовий захід виховного характеру у виді передачі під нагляд батьків, але не встановив відповідного строку.

Аналогічні недоліки мають місце і в кримінальній справі (розглянутій Великоберезнянським районним судом) про обвинувачення за ч. 1 ст. 296 КК неповнолітнього З., якого було звільнено від покарання із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру.

При передачі неповнолітніх під нагляд батьків деякі суди не заслуховують пояснень законних представників, не з'ясовують, чи здатні батьки забезпечити позитивний виховний вплив на неповнолітніх, контролювати їхню поведінку.

Так, Виноградівський районний суд 8 листопада 2005 р. передав неповнолітніх Т. і П. під нагляд їхніх батьків, але при цьому не заслухав пояснень останніх.

* * *

Матеріали аналізу стану здійснення судочинства в місцевих судах Закарпатської області засвідчили, що судді під час розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми, ще допускають помилки та порушують вимоги закону. Разом з тим Апеляційний суд Закарпатської області на засіданнях президій питання щодо стану розгляду справ про вказані злочини у місцевих судах області протягом 2005 р. не розглядав. Результати проведеного цим судом аналізу стану розгляду місцевими судами області у 2005 р. кримінальних справ зазначеної категорії обговорювалися на семінарських заняттях. Проте за виявленими в ході аналізу фактами явного порушення вимог матеріального та процесуального закону, що істотно обмежили права неповнолітнього, питання про притягнення винних осіб до відповідальності не вирішувалося.

Проблемою є те, що відповідно до чинного законодавства апеляційні суди та Верховний Суд України при виявленні незаконних або необґрунтованих рішень позбавлені права ініціювати їх перегляд. Таким правом наділена прокуратура. Але матеріали перевірки засвідчили, що є випадки постановлення судами за участю прокурорів неправильних судових рішень, які не оскаржувалися сторонами, а без клопотань учасників процесу апеляційні та касаційні суди не можуть виправляти помилки судів першої інстанції. Тому прокурори в судових процесах повинні своєчасно реагувати на судові рішення, які не відповідають вимогам закону.

За період вивчення стану розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми, члени робочої групи надавали практичну допомогу головам судів, суддям та працівникам апарату місцевих судів, робота яких вивчалася. Їхню увагу звернено на виявлені порушення закону під час розгляду справ названої категорії, а також зорієнтовано на усунення виявлених недоліків в організації роботи судів.

20 квітня 2007 р. відбулося чергове засідання Ради суддів України під головуванням П.П. Филипчука — голови Ради суддів України. На засіданні були присутні Голова Верховного Суду України В.В. Онопенко, голова Вищого адміністративного суду України О.М. Пасенюк, голова Вищого господарського суду України С.Ф. Демченко, перший заступник голови Комітету з питань правової політики Верховної Ради України Є.В. Корнійчук, заступник голови Комітету з питань правосуддя Верховної Ради України А.В. Портнов, народний депутат України В.В. Забарський, заступник Голови Вищої ради юстиції М.А. Шелест, заступник секретаря Ради національної безпеки та оборони України І.В. Дріжчаний, Голова Державної судової адміністрації України І.І. Балаклицький, перший заступник Голови Державної судової адміністрації України О.В. Гашицький, заступники Голови Державної судової адміністрації України О.А. Булка і О.М. Лощихін та ін.

Членам Ради суддів України на розгляд були представлені матеріали (23 питання) щодо матеріально-технічного, фінансового та соціального забезпечення судів і суддів, традиційно — кадрові (погодження на призначення на адміністративні посади), про заохочення суддів.

Згідно з пропозицією голови Ради суддів України першим розглянули питання про погодження призначення на адміністративні посади у судах загальної юрисдикції та звільнення з адміністративних посад у судах.

Наступним було розглянуто питання про стан формування Єдиного державного реєстру судових рішень (далі — Реєстр). На засіданні Ради суддів України 20 квітня знову не обійшли стороною цю проблему. Надання послуг із забезпечення експлуатації Реєстру з 2006 р. здійснює державне підприємство «Судовий інформаційний центр» (далі — ДП «СІЦ»), поінформував генеральний директор зазначеного ДП «СІЦ». Порядок ведення Реєстру затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 р. № 740 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» (Перелік судових рішень) (далі — Постанова від 25 травня 2006 р. № 740), в якому, зокрема, передбачалось, що копії судових рішень в електронному вигляді направляються для внесення до Реєстру з допомогою спеціалізованого програмного забезпечення і з використанням електронного цифрового підпису. Переважну частину цього завдання реалізовано для системи господарських судів (за винятком використання електронного цифрового підпису). Однак, ав-

томатизована система «Діловодство—2», що встановлена в апеляційних загальних судах, не забезпечує можливість надсилання в електронному вигляді копій судових рішень до Реєстру. Враховуючи те, що при тестуванні АС «Діловодство—2» виявлено недоліки, пов'язані з її продуктивністю, вирішення питання про забезпечення надсилання місцевими загальними судами електронних копій рішень судів за допомогою зазначеного програмного забезпечення допоки під великим сумнівом. Назріла необхідність внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, прийняття яких дозволило б значно скоротити терміни проходження рішення від прийняття до опублікування його копії в Реєстрі, а також дало б змогу зменшити навантаження на відповідальних працівників апарату судів та покращити якість і наповнення Реєстру. Зрештою, Рада суддів України вирішила доручити головам судів взяти під особистий контроль періодичність та повноту надсилання копій судових рішень для опублікування в Єдиному державному реєстрі судових рішень, а Державній судовій адміністрації України спільно з ДП «СІЦ» ініціювати внесення змін до Закону «Про доступ до судових рішень» та Постанови від 25 травня 2006 р. № 740.

Покращення фінансового забезпечення судів та їх матеріально-технічної бази, комп'ютеризація, інформаційне забезпечення — головні напрями діяльності державної судової адміністрації. Без належного фінансування судів неможливо вирішити питання гарантій самостійності та незалежності суддів, роботи судової влади із забезпечення у повному обсязі захисту законних прав громадян України і юридичних осіб. Тому на засіданні Ради суддів України розглядали питання про забезпечення державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів у 2007 р. відповідно до ст. 130 Конституції України та ст. 11 Закону від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII «Про статус суддів». Як поінформував О.М. Лощихін, видатки Державного бюджету на фінансування судів у 2007 році збільшено порівняно з 2006 р. на 132,2 млн. грн (майже на 10 %).

Також гостро стоїть проблема забезпечення судів належними приміщеннями та забезпечення суддів житлом. Розглядаючи ці питання на засіданні Ради суддів України, судді знову наголошували, що основною причиною проблеми, з якої намагається знайти вихід вся судова влада є нерівномірність фінансування судової системи.

За поданням голови Апеляційного суду Житомирської області С.М. Прокоп-

чука розглянули питання про призначення члена кваліфікаційної комісії суддів загальних судів Житомирського апеляційного округу.

Висловлюючи глибоке занепокоєння ситуацією, що склалася у системі правосуддя, зокрема, намаганнями окремих політичних сил політизувати діяльність суддів, використовувати їх у своїх інтересах, схилити до ухвалення ними неправосудних рішень на угоду певним політикам, на засіданні Ради суддів України вирішили за необхідне заявити, що, засуджуючи дії суддів, які зловживають своїм статусом та повноваженнями, у тому числі в частині розгляду справ з грубим порушенням підсудності або підвідомчості, Рада суддів України використовуватиме всі передбачені законодавством можливості для запобігання таким випадкам та рішуче реагуватиме на них (рішення Ради суддів України від 20 квітня 2007 р. № 48).

10 грудня 2003 р. Указом № 1425/2003 Президент України затвердив «Положення про порядок розгляду питань щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції (крім адміністративних посад у Верховному Суді України) та звільнення з цих посад». Внесеними Указами Президента України від 11 вересня 2006 р. № 747/2006, 12 березня 2007 р. № 190/2007 та 23 березня 2007 р. № 240/2007 змінами до цього Положення запроваджено не передбачені законом процедури призначення суддів на адміністративні посади (введено обмеження щодо формування резерву суддів, які можуть претендувати на адміністративні посади, передбачено спеціальну перевірку суддів, встановлено особливий порядок призначення суддів виконуючими обов'язки голів судів).

Реалізація зазначених новел викликала велике занепокоєння в органах суддівського самоврядування, діяльність яких має утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист від втручання в судову діяльність. Особливу стурбованість викликає реалізація змін, внесених до зазначеного Положення Указом Президента України від 23 березня 2007 р. № 240/2007 «Про внесення змін до Указу Президента України від 10 грудня 2003 р. № 1425», яким передбачено право Президента одноособово, без участі голів відповідних судів та органів суддівського самоврядування, призначати виконуючих обов'язки голів судів. При цьому всупереч Указу за спрощеною процедурою відбулися призначення не тільки виконуючих обов'язки голів судів, але й їх заступників. У зв'язку з обставинами, що склалися, Рада суддів вирішила звернутися до Президента України (рішення Ради суддів України № 30 від 20 квітня 2007 р.).

За вільне серце, за мирне небо — Вам вічна пам'ять й уклін доземний!

«Самое дорогое в жизни — быть всегда бойцом,
а не плестись в обозе третьего разряда»
Н.А. Островский

1941 рік... Війна... При самій згадці про неї у жилах холодне кров. Вона приносить смерть і розруху, біль і страх. Нестримним поривом вітру влітає у життя окремої сім'ї та цілої нації, зриваючи її цвіт. Земля омивалась сльозами та кров'ю своїх захисників. Ніби суворий тиран, крокувала війна, беручи з кожної людини данину. Хтось віддав свою молодість, а хтось — життя. Однак усі поділилися частиною свого серця...

Велика Вітчизняна війна внесла корективи у життєві плани мільйонів громадян Радянського Союзу. Ті руки, які нещодавно міцно тримали зброю, після перемоги відбудовували країну з руїн. Наша розповідь про людей, що обміняли гвинтівки та міни на терези Феміди. Вони повернулися, щоб назавжди утвердити в житті право та мораль.

Сидір Артемович Ковпак — постать непере-
сінна. Коли у 1887 р. у с. Котельва, що нині належить
до Полтавської області, у родині селян-бідняків на-
родився хлопчик, ніхто й подумати не міг, яка доля
на нього чекає. Він був командиром партизанського
возз'єднання, досвідченим бійцем, родоначальником
практики партизанських рейдів, дисциплінованою, су-
ворою людиною та люблячим сім'янином. Свої перші
військові нагороди Сидір Ковпак отримав задовго до
Великої Вітчизняної. Два Георгіївські хрести, а з ними і
численні поранення Сидір Артемович отримав ще під
час Першої світової (1914—1918 рр.). А вже у 1918 р.
під час Громадянської війни організував та очолив
червоний партизанський загін. Не маючи спокою, Си-
дір Ковпак відважно вступав у бойові дії, ні на мить не
замислюючись про відступ. І все це заради одного —
вільного і безхмарного неба над рідною землею. Втім,
до здійснення його мрії було ще далеко. З початком
Великої Вітчизняної війни Сидір Ковпак став коман-
диром Сумського партизанського загону. Пізніше під
його керівництвом на території Сумської, Курської,
Орловської та Брянської областей відбулося з'єднання
партизанських загонів. Під його керівництвом було
проведено п'ять, як уже пізніше виявилось, доленос-
них рейдів по фашистських тилах від Брянських лісів

СТІЧНА ПАРТІЯ (більшовиків) УКРАЇНИ—ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

№ ПБ-49/27-оп.

Верховній Раді УРСР, НК УРСР, тт. Кіріченко, Вівдиченко, Караваєву, Топчів.

1.XI 1944 р.

Протоколу № 49 засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 11.XI 1944 р.

Про тов. Ковпака С.А.

Затвердити тов. Ковпака С.А. членом Верховного Суду УРСР.

СЕКРЕТАР ЦК КП(б)У

Д. Коротченко
Д. КОРОТЧЕНКО.

1199

на Правобережну Україну по Гомельській, Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській областях та Карпатах. Населення окупованих територій допомагало партизанам. На численні заклики надати за винагороду інформацію про місце перебування, склад та озброєння «більшовицьких терористів» німецькій владі відповідали мовчанням. Пройшовши понад 10 тис. кілометрів і знищивши при цьому фашистські гарнізони у 39 населених пунктах, Сидір Ковпак і його воїни стали страшним сновидінням для гітлерівських загарбників.

Команда Сидора Ковпака постійно завдавала нищівних ударів окупаційним військам. До партизанського штабу часто надходили телеграми та радіограми за підписом начальника штабу партизанського руху Т.А. Строкача. Тексти були приблизно такі: «Срочно. Ковпаку. Районе Ошитки 60 километров севернее Киева действует в течение всей зимы партизанский отряд под командованием Гнедас и Лысенко численностью свыше 300 человек... Данные вызывают подозрение о пребывании длительного времени крупного отряда на одном месте... 19 апреля 1943 г.». Подібні повідомлення вимагали термінових дій. Напруження досягло свого апогею — за голову «ватажка банди» на прізвище Ковпак було встановлено винагороду в сумі 100 тис. злотих. Але ні це, ні заклики до членів ковпаківського загону прийти і здатись результатів не принесли. 65-літній темноокий чоловік з грубим носом, широкими устами, шпакватим волоссям, малими підкрученими вусами, високим чолом і простою ходою був для них недосяжним. Проте, як і в кожного, в житті нашого героя траплялися і поразки. У грудні 1943 р. через хворобу Сидір Артемович відбув до Києва на лікування.

Після перебування у госпіталі 11 листопада 1944 р. рішенням Політбюро ЦК КП(б)У його призначили членом Верховного Суду УРСР, а згодом на посаду заступника Голови Президії Верховної Ради Української РСР. Він був нагороджений чотирма орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, орденом Богдана Хмельницького 1-го ступеня, орденом Суворова 2-го ступеня, медалями, а також орденами Польщі, Угорщини та Чехословаччини.

Чи мріяв юнаком **Загороднюк Володимир Михайлович** стати суддею? Мабуть, ні. Адже після закінчення десятирічної школи вступив до Вінницького педагогічного інституту. І коли б не війна, він був би прекрасним учителем. Втім, усьому свій час...

Народився майбутній юрист 17 лютого 1922 р. в с. Комаргород Томашпольського району, що на Вінниччині. Закінчивши середню школу, вступив до Вінницького педагогічного інституту. Проте сісти за студентську лаву Володимир Михайловичу так і не вдалося. 1940 р. його призвали до лав Радянської армії. А поряд уже причаїлась війна. У травні 1942 р. Володимира Загороднюка захопив вир воєнних подій. Донський, Сталінградський, 1-ий, 2-ий та 3-ій Українські фронти майже чотири роки були йому замість рідної домівки. У 1942 р. Володимир Михайлович служив мінометником, командиром міномету 96 стрілецького полку 78 стрілецької дивізії Донського фронту. Пізніше став старшим радіотелеграфістом та начальником радіостанції окремого батальйону зв'язку 1-го, 2-го, 3-го Українських фронтів. За виконання завдань командування нагороджений двома орденами Червоної зірки, медалями «За відвагу», «За оборону Сталінграда», «За взяття Будапешта», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.» та чотирма ювілейними.

Працювати у суді Володимир Михайлович розпочав після дострокового закінчення Київської юридичної школи. Перший досвід здобував на посаді народного судді Городищенського району Київської області. Паралельно навчався у Всерадянському заочному юридичному інституті. Чотири роки був членом київського обласного суду. З березня 1955 входив до складу Верховного Суду УРСР. Відданість своїй праці, добросовісність і цілеспрямованість допомогли Володимир Загороднюку досягти успіхів у судовій галузі. Це визнавали всі: і прості громадяни, і його колеги, і Президія Верховного Суду. Остання у 1972 р. присвоїла йому звання — «Заслужений юрист УРСР». Не зважаючи на те, що 35 років свого життя Володимир Михайлович присвятив судовій практиці, його мрія стати учителем частково здійснилася. Неодноразово, вже як суддя зі стажем, Володимир Загороднюк читав лекції, відвідував різноманітні семінари з юриспруденції.

Війна змінила плани і **Антонова Микити Фроловича**. Народившись 1918 р. в с. Рябчи Дубровського району Брянської області, хлопець після закінчення місцевої школи вступив до Харківського планово-економічного технікуму. Але не встиг пропрацювати за фахом і трьох років. У серпні 1938 р. Микита Фролович став воїном Радянської армії, де був зарахований курсантом школи молодших ко-

мандирів. Пізніше здобував знання в Саратовському училищі МВС. Війна змусила його стати розвідником. На початку Великої Вітчизняної Микиту Фроловича направили на Північно-Західний фронт командиром розвідгрупою 254 стрілецької дивізії 333 батальйону.

Вирішальним видався жовтень 1941 р. Тоді під час виконання завдання Антонова було тяжко поранено — він втратив праву руку. Продовжувати воювати боєць уже не міг. Після лікування, у серпні 1942 р., він вступає до Горьківської юридичної школи. І вже за два роки починає служіння праву. Спочатку, як народний суддя Коломацького районного суду Харківської області, а пізніше, як член Верховного Суду УРСР. Протягом свого життя Микита Антонов був нагороджений двома орденами Вітчизняної війни 1-го ступеня, орденом трудового червоного Прапора, 14 медалями та удостоєний звання «Заслужений юрист УРСР».

У спогадах колег про Микиту Фроловича сказано багато добрих слів. Його запам'ятали порядною, принциповою і відданою справі людиною. Він уміло застосовував свої теоретичні знання на практиці, проводив глибокий аналіз матеріалів справ, які розглядав.

Війна, як це дивно не звучить, подарувала Радянським громадянам видатного суддю.

Нелегким виявився шлях до майбутньої професії і в **Леоніда Мефодієвича Чайковського**. У березні 1922 р. в с. Хиженці Вінницької області в сім'ї селянина Мефодія Чайковського народився син Леонід. У 1939 р. юнак став курсантом Ленінградського військового училища, пізніше — техніком Сталінградської авіашколи. У воєнні роки Леонід Мефодієвич у складі 10 повітряної армії неодноразово брав участь у

численних боях. За проявлений героїзм, витримку та професіоналізм був нагороджений медалями «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.» та «За перемогу над Японією».

Із вересня 1947 р., коли Леонід Мефодієвич вступив до Київської юридичної школи, розпочався новий етап у його житті. Юридична наука цілковито поглинає його думки. І вже трохи більше, ніж через рік, він став народним суддею VI округу м. Вінниці. За чотири роки невтомної праці Леонід Мефодієвич став справжнім знавцем юридичної справи. У 1952 р. його обирали членом Верховного Суду УРСР. Саме з цієї посади зі званням «Заслужений юрист УРСР» він пішов на пенсію, залишивши по собі сотні вирішених справ і десятки врятованих життів.

Після війни розпочав працювати у Верховному Суді УРСР і **Ярославський Василь Дмитрович**. Народився майбутній суддя в с. Ковалівка Драбівського району Черкаської області. З відзнакою закінчив середню школу, після чого навчався у Харківському юридичному інституті. Закінчивши шестимісячні курси військових юристів, у лютому 1942 р. був призначений членом, а пізніше —

головою Військового трибуналу 80 стрілецької дивізії діючої армії. У складі Радянських військ пройшов Польщу, Німеччину, Фінляндію. Однак, у квітні 1945 р. був тяжко поранений. На жаль, за станом здоров'я він уже не міг продовжувати свій визвольний поступ. Після тривалого лікування у лютому наступного року його було обрано членом Верховного Суду УРСР. За 47 років, які Василь Дмитрович присвятив суддівській справі, його запам'ятали як гідного опонента, мудрого юриста та просто чуйну і добру людину. Він був принциповий, серйозний, вимогливий, дисциплінований, користувався неабияким авторитетом серед колег. Багато часу Василь Ярославський приділяв розгляду справ. Особливо тих, що стосувалися звільнення раніше засуджених військових, які проявили героїзм у боях. Не оминав увагою і громадську роботу: читав лекції і правові семінари на курсах при Міністерстві юстиції УРСР. У різні роки нагороджувався орденами та медалями.

У скриньці його нагород є орден Леніна, ордени Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної зірки та 12 медалей.

Заслужений юрист УРСР **Белаш Федір Васильович** народився 12 квітня 1922 р. в с. Велика Михайлівка на Дніпропетровщині. Відразу після закінчення середньої школи був направлений на навчання в авіаційну школу м. Слав'янська Донецької

області. Мабуть, як і кожен юнак його віку, мріяв про небесні висоти. Однак через погіршення стану здоров'я професія льотчика для Федора Васильовича стала недоступною. Велику Вітчизняну війну молодий боєць зустрів в 450 окремому учбовому батальйоні зв'язку діючої армії Волховського фронту. Під час воєнних дій був тяжко поранений і надалі перебувати на фронті вже не міг.

Свою двадцять другу весну Федір Васильович зустрів у Куйбишевській юридичній школі. Після теоретичного студіювання перейшов до практики. Вперше був обраний народним суддею у м. Луганську. Невпинна праця Федора Белаха не залишилась непоміченою. Він обіймав посаду заступника начальника голови обласного суду, а

згодом начальника управління Міністерства юстиції УРСР. У листопаді 1952 р. його було призначено головою Луганського обласного суду. Верховному Суду Української РСР Федір Васильович присвятив довгих двадцять років.

Вічна слава Вам, Герої! Ціною власних життів Ви вибороли для нас майбутнє. Мине багато часу, але згадки про Вас залишаться назавжди. Ваші подвиги, ваші жертви — назавжди у наших серцях. За кожен день під час війни — спасибі! За кожен хвилину тривоги — вічна шана! Всі найщиріші побажання та привітання в цей день і завжди — для Вас!

Марія Мизгашко

8 травня 2007 р. у Верховному Суді України ветеранів Великої Вітчизняної війни з числа суддів і працівників апарату вітали Перший заступник Голови Верховного Суду України Петро Пилипчук, голова Військової судової колегії Олександр Волков та керівник апарату Іван Кучерина.

Від імені Голови Верховного Суду України, суддів і працівників апарату вітаємо з Днем Перемоги учасників бойових дій, ветеранів Великої Вітчизняної війни, суддів та працівників Верховного Суду України: **Вронського Аполлінарія Степановича, Гриненка Арсена Даниловича, Давиденка Гаврила Івановича, Дятлова Петра Миколайовича, Костенка Миколу Григоровича, Ляскіна Василя Сергійовича, Платонова Бориса Олександровича, Тарана Григорія Петровича, Мелешко Олександрю Гнатівну, Гульченка Костянтина Петровича, Кузьмичову Капітоліну Федорівну, Цвіліховського Леоніда Аксентійовича, Риковцеву Тамару Олександрівну, Ганжину Лідію Василівну, Піскунову Валентину Іванівну, Різо Ніну Василівну, Трофімчук Марію Севастянівну, Ярошенко Віру Софронівну.**

Земний уклін Вам!

Міжнародні зв'язки

13 квітня 2007 р. у Верховному Суді України відбулася робоча зустріч Першого заступника Голови Верховного Суду України, голови Ради суддів України Петра Пилипчука та заступника голови Ради суддів України, голови Військової судової колегії Верховного Суду України Олександра Волкова з керівником проекту «Україна: верховенство права» (далі — Проект) Девідом Вонем, директором Вашингтонського офісу проекту від компанії «Кемонікс Інтернешнл» Енгусом Олсоном, заступником керівника Проекту Наталією Петровою та менеджером Проекту Олександром Піскуном.

Метою зустрічі було обговорення напрямів і змісту співпраці протягом другого етапу першої фази Проекту (травень—жовтень 2007 р.) та його другої фази (жовтень 2007 р.—липень 2010 р.).

Основними питаннями, які на сьогодні постали перед суддями, є незалежність судової влади, її фінансування та відносини із законодавчою і виконавчою владою, зміцнення авторитету судової влади, зазначив Петро Пилипчук. На розширеному спільному засіданні Президії Верховного Суду України, президії Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України, яке відбулося 16 березня 2007 р., було вирішено найближчим часом обговорити питання щодо скликання позачергового з'їзду суддів України. Основною метою його проведення буде обговорення ситуації, що склалася у сфері правосуддя, найактуальніших проблем незалежності судової влади та її функціонування, шляхів їх розв'язання. Така необхідність наріла через велику кількість тривожних симптомів, які свідчать, що не всі представники законодавчої та виконавчої влади хотіли б бачити суд міцним та незалежним. «Намагання влади провести реформу судової системи в нашій державі, не враховуючи інтереси громадян і суспільства, позицію суддів України, надзвичайно турбує суддівський корпус, — наголосив голова Ради суддів України. — Ми вважаємо, що подібні пропозиції стосовно реформування існуючої системи є деструктивними, не узгоджуються із фінансовими можливостями держави і не враховують світовий досвід». Верховний Суд України та Рада суддів України неодноразово звертали увагу Президента України, Кабінету

Міністрів України і депутатів Верховної Ради України на те, що внаслідок таких непродуманих дій може настати колапс судової системи. У зв'язку з цим важливою є участь представників Проекту і врахування у процесах судово-правової реформи позитивного досвіду США, які мають давні традиції здійснення демократичного судочинства в державі. Перш за все важливі експертні оцінки законопроектів, проведення конференцій, круглих столів та інших заходів, присвячених розбудові незалежного судочинства в Україні. Також не буде зайвою допомога Проекту у створенні періодичного друкованого видання органу суддівського самоврядування України і в перекладі українською мовою нормативних актів, документів і матеріалів з країн Європи та США, що стосуються судової сфери.

Олександр Волков зауважив, що нині в Україні не спрацюють механізми захисту суддів від втручання в їх діяльність. Тому слід активно впроваджувати принципи і рекомендації, розроблені ООН та Радою Європи. Мова йде, насамперед, про Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. № 40/32, від 13 грудня 1985 р. № 40/146; Рекомендацію № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалену Комітетом Міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 р. Тому буде доречною допомога Проекту у пропагуванні та поширенні цих документів.

Девід Вон подякував за сприяння у реалізації Проекту і зазначив, що представники USAID задоволені результатами і готові включити пропозиції української сторони до плану Проекту, адже його основна мета — підвищення рівня обізнаності суспільства про всі аспекти судово-правової реформи.

Сторони також обговорили питання реалізації Проекту в частинах, які стосувалися суддівської етики, взаємодії суддів зі ЗМІ, запровадження Єдиного реєстру судових рішень.

Наприкінці зустрічі Петро Пилипчук запевнив гостей у готовності керівництва Верховного Суду України та Ради суддів України до подальшої співпраці у рамках Проекту і запросив представників USAID відвідати 20 квітня 2007 р. засідання Ради суддів України та позачерговий з'їзд суддів України, який пла-